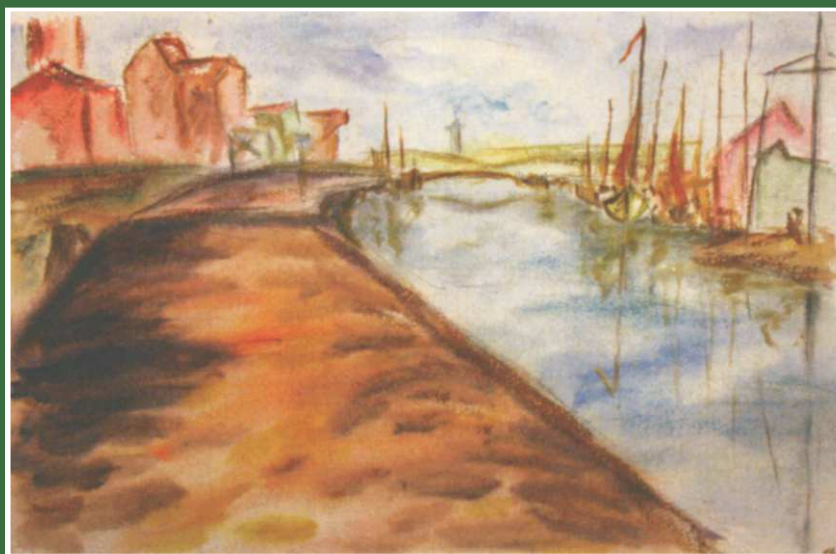

HISTORIA I KULTURA ZIEMI SŁAWIEŃSKIEJ

Tom XIV

DARŁOWO:

MIGAWKI Z HISTORII MIASTA I OKOLIC

HISTORIA I KULTURA ZIEMI SŁAWIŃSKIEJ
T. XIV

FUNDACJA „DZIEDZICTWO”

HISTORIA I KULTURA ZIEMI SŁAWIEŃSKIEJ

TOM XIV

DARŁOWO: MIGAWKI Z HISTORII MIASTA I OKOLIC

Redakcja:

WŁODZIMIERZ RĄCZKOWSKI
JAN SROKA

SŁAWNO–DARŁOWO 2021

Włodzimierz Rączkowski, Jan Sroka (eds.), *Historia i kultura Ziemi Sławińskiej*, t. 14: *Darłowo: Migawki z historii miasta i okolic* [History and Culture of the Sławno region, vol. 14: Darłowo: Snapshots of the town's history and its vicinity]. Fundacja „Dziedzictwo”, Sławno 2021, pp. 236, figs 62, tables 12. ISBN: 978-83-957115-2-7. Polish texts with German summaries.

© Copyright by Włodzimierz Rączkowski, Jan Sroka 2021
© Copyright by Authors

Na okładce: Günter Machemehl, *Port w Darłowie*, akwarela 1934, 76 × 56 cm [w:]
Jemett E. 2012. *Der Maler Günter Machemehl. Zwischen Hesse,
Bach und Schmidt-Rottluff*, BoD-Books- on Demand, s. 32

Tłumaczenia na język niemiecki: *Brigida Jerzewska*

Redaktor: *Katarzyna Muzia*
Skład i łamanie komputerowe: *Eugeniusz Strykowski*

Publikację wydano przy finansowym wsparciu Urzędu Miejskiego w Darłowie
oraz Starostwa Powiatowego w Sławnie

Wydawca/Herausgeber: Fundacja „Dziedzictwo”,
76-100 Sławno, ul. Mielczarskiego 7/5

ISBN 978-83-957115-2-7

Druk/Druck: Drukarnia „BOXPOL”, 76-200 Słupsk, ul. Wiejska 28

Spis treści

JAN SROKA (Sławno), WŁODZIMIERZ RĄCZKOWSKI (Poznań)	
Migawki z przeszłości Darłowa i okolic – wprowadzenie	7
RAFAŁ WITKOWSKI (Poznań)	
Johann Christian Schöttgen i jego artykuł o dziejach kartuzji darłowskiej z 1721 roku	15
JADWIGA KOWALCZYK-KONTOWSKA (Szczecinek)	
Darłowska rodzina Hemptenmacherów i jej wpływ na życie miasta w XIX wieku	39
MAŁGORZATA ŚWIĄTKOWSKA (Darłowo)	
Port darłowski w latach 1840–1883	59
JÓZEF LINDMAJER (Słupsk)	
Sytuacja społeczna i polityczna na terenie ziemi sławieńskiej w latach 1845–1850 (w tym wydarzenia darłowskie 22 lipca 1848 roku)	75
KRYSTYNA RYPNIEWSKA (Koszalin)	
Nowożytny witraż z kościoła pw. Matki Bożej Częstochowskiej w Dobiesławiu, obecnie w koszalińskiej kaplicy Domu Biskupiego	111
KACPER PENCARSKI (Słupsk, Koszalin)	
Port w Darłowie w okresie międzywojennym	125
EWA GWIAZDOWSKA (Szczecin)	
Dawne pocztówki źródłem wiedzy o DarłóWKU	153
BRYGIDA JERZEWSKA (Darłowo)	
Rügenwalde – Darłowo w roku 1945: urywki wspomnień	207
STEFANIE NAUMANN (Stockton, Kalifornia)	
Tadeusz Leon Haska in Darłowo, Poland, 1945–1946	215
Indeks osób i nazw osobowych	237
Indeks nazw geograficznych	243

Sytuacja społeczna i polityczna na terenie ziemi sławieńskiej w latach 1845–1850 (w tym wydarzenia darłowskie 22 lipca 1848 roku)

JÓZEF LINDMAJER* (Słupsk)

Z powodu powtarzającego się w Prusach od około 1842–1843 roku spadku plonów i postępującej drożyzny podstawowych rolnych surowców konsumpcyjnych (głównie zbożowych i ziemniaków) oraz spekulacyjnego wzrostu cen chleba, także w prowincji pomorskiej – zwłaszcza w miesiącach jesienno-zimowych – pojawiała się niepewność wśród rosnącej liczby biedniackich zbiorowisk, przede wszystkim miejskich. Narastały obawy związane z utrzymaniem dotychczasowego poziomu i warunków codziennego życia, rodzące coraz bardziej agresywnie wyrażane dążenia do zahamowania takich negatywnych tendencji.

W 1844 roku w prowincji pomorskiej odnotowano bardzo niekorzystne warunki pogodowe, których wynikiem była niska wydajność zbiorów podstawowych płodów rolnych. Żniwa wypadły jeszcze nie najgorzej w powiatach przymorza, z lepszymi glebami – także w północnym regionie powiatu sławieńskiego. W powiatach sąsiadujących z powiatem sławieńskim od południa w obawie przed brakiem ziarna siewnego zaczęto je skupować (np. w Gdańsku) na przełomie 1844/1845 roku. Jesień 1844 roku była wczesna i łagodna, nadeszła jednak mroźna i śnieżna zima. Marniały niewielkie rezerwy ziemniaków podatnych na zepsucie. Zgromadzono tylko nieznaczne zapasy paszowe, dlatego spadała mleczność krów i drożało masło. Regres w hodowli zaczął się pogłębiać w kolejnych miesiącach, gdy nie było już czym karmić zwierząt. Stąd spadek cen bydła roga-

---

* Adres: ul. 3 Maja 35/10, 76-200 Słupsk.

tęgo i rzeźnego, a także koni. Zaznaczały się braki podstawowego opału, ponieważ deszcze spowodowały zalanie torfowisk, które do późnej jesieni 1844 roku nie były eksploatowane¹.

Od stycznia 1845 roku ustawicznie rosły ceny zbóż. Pomimo fatalnej pogody i *de facto* zamknięcia sezonu żeglugowego na Bałtyku do Darłowa zawijały statki z żytem i pszenicą, pochodzące z portów obszaru Niemieckiego Związku Celnego² – w styczniu przyjęto ich siedem³. Import wzrastał, ponieważ bieżąca podaż była stale zagrożona, a perspektywa poprawy zaopatrzenia się oddalała. Po stopnieniu śniegu nastąpiła deszczowa wiosna uniemożliwiająca racjonalne i o czasie prowadzone prace polowe. Siew zbóż jarych i sadzenie ziemniaków w rejencji koszalińskiej jeszcze na początku czerwca nie wszędzie zakończono. Co gorsza, zalegająca woda zniszczyła w znacznym stopniu zasiewy ozime (zboża, rzepak), które trzeba było zorać. W maju 1845 roku do portu w Darłowie przybyło 57 statków (dwukrotnie więcej niż do Kołobrzegu i Ustki), w czerwcu – 84. Przez te trzy porty przywieziono łącznie w maju i czerwcu: 8,8 tys. szefli pszenicy, 64,6 tys. szefli żyta, 4,9 tys. szefli jęczmienia, ponad 2 tys. szefli owsa, 450 szefli ziemniaków, 1,2 tys. szefli grochu i wyki⁴.

Złych żniw i zbiorów okopowych w 1845 roku doświadczyły wszystkie pięć wschodnich powiatów rejencji koszalińskiej, w tym sławieński. O narastającym w tym regionie zubożeniu i groźbie klęski głodu rząd pruski został poinformowany przez władze prowincji pomorskiej w Szczecinie oraz rejencji na przełomie listopada i grudnia. Ministerialna komisja opracowała plan zaradczy i metody państwowej pomocy materialnej. Brano pod uwagę tylko analizy potrzeb na poziomie poszczególnych powiatów. Przyznane bezzwrotne dotacje miały być dzielone według potrzeb konkretnych wiejskich związków komunalnych oraz miast. Odrzucano indywidualne zabiegi właścicieli ziemskich o wsparcie finansowe, by nie

¹ Allgemeines Pommersches Volksblatt (dalej: Allg. Pomm. Volksblatt) 1844. Beilage zu Nr 99, vom 11. Dezember; tamże, 1845. Beilage zu Nr 5 vom 15. Januar; tamże, Beilage zu Nr 12 vom 8. Februar; tamże, Beilage zu Nr 90 vom 8. November.

² Niemiecki Związek Celny został utworzony 1 stycznia 1834 roku z inicjatywy Prus. W 1836 roku liczył 25 mln ludności, tj. 5/6 mieszkańców państw Związku Niemieckiego powołanego z dniem 8 czerwca 1815 roku pod przewodnictwem Austrii; liczył w 1815 roku 38, w 1817 roku 41 państw. W. Czaplinski, A. Galos, W. Korta, *Historia Niemiec*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1990 (wyd. 2), s. 443–444, 451.

³ Allg. Pomm. Volksblatt 1845. Beilage zu Nr 15. Januar 1845. Użyto zapisu: „aus andern vaterländischen Hafenerorten”.

⁴ Obliczenie na podstawie: tamże, Beilage zu Nr 47 vom 11. Juni; tamże, Beilage zu Nr 57 vom 16. Juli. Szefel to dawna pruska jednostka pojemności ciał sypkich. Liczyła 54,7 litra. I. Ihnatowicz, A. Biernat, *Vademecum do badań nad historią XIX i XX wieku* (wyd. 2), Warszawa 2003, s. 51.

stwarzać precedensów i nie dawać podstaw do mnożenia się takich wniosków⁵. Już 12 stycznia 1846 roku sejmik powiatu sławieńskiego rozpatrywał doniesienia i meldunki o stanie zapasów zbożowych z ostatnich zbiorów. Oszacowywano je pod kątem wielkości potrzeb codziennej konsumpcji i przewidywanego deficytu ziarna siewnego⁶.

Największe skutki (skumulowane) kilkuletniego nieurodzaju w Prusach dały się odczuć już jesienią 1846 roku, zapowiadając trudne do przewidzenia warunki życia zimą i na przednówku 1847 roku. Na fatalną pogodę niszczącą plony nałożyła się także plaga stonki ziemniaczanej, wówczas w całej Europie⁷.

Próbując walczyć z galopującą drożyzną, Regionalne Towarzystwo Ekonomiczne dla powiatów słupskiego, miastecckiego i sławieńskiego 30 marca 1847 roku ustaliło górne ceny na zboże ze zbiorów roku poprzedniego w wysokości 10–12 talarów za winspel (w zależności od jakości ziarna), czyli po 2,7–3,3 feniga⁸ za litr⁹. Takie ceny pozostały w sferze intencji, bo na przykład w Słupsku jeszcze w kwietniu tegoż roku szefel żyta kosztował 3 talary i 10 srebrnych groszy, tj. po 22 fenigi za litr(!)¹⁰; w Sławnie i Darłowie zapewne niewiele mniej. Drożyzna na niespotykanym dotąd poziomie utrzymywała się od kilku miesięcy. Już bowiem na przełomie 1846/1847 roku 3-funtowy (1,5 kg) chleb kosztował w Słupsku 24 fenigi¹¹. Ten katastrofalny wzrost cen miał też pewien związek z trwającym wówczas wykupem zboża przez obcych spekulantów i hurtowników (nawet z Gdańska) i jego eksportem, również przez Darłowo, w tych przejmujących głodowych miesiącach przednówka 1847 roku. Na przykład w marcu z rejencji koszalińskiej drogą morską wywieziono 4,7 tys. szefli pszenicy, 1,4 tys. szefli żyta, blisko 6 tys. szefli owsa, prawie 3,5 tys. szefli jęczmienia i tysiąc szefli grochu¹². Trwała zatem pogłębiająca się pauperyzacja

⁵ Archiwum Państwowe w Szczecinie (dalej: AP Szcz.), Zespół: Naczelne Prezydium Prowincji Pomorskiej (dalej: NPPP), Nr 4918, Berlin den 15. Dec. 1845.

⁶ „Schlawer Kreisblatt” (dalej: Sch. K.) 1846, Nr 2.

⁷ B. Engelmann, *Prusy. Kraj nieograniczonych możliwości*, Poznań 1984, s. 325.

⁸ Po przeliczeniu talarów i srebrnych groszy: 1 talar to 30 srebrnych groszy; 1 srebrny grosz to 12 fenigów; 1 talar to 360 fenigów. I. Ihnatowicz, A. Biernat, *Vademecum do badań...*, s. 94–95.

⁹ C. Zaddach, *Zur Geschichte des Regierungsbezirks Cöslin in den Jahren 1847 und 1848*, *Monatsblätter* 1911, 12, s. 2 i n. Winspel – pruska jednostka miary pojemności ciał sypkich (1817–1872) równa 1319 litrom. I. Ihnatowicz, A. Biernat, *Vademecum do badań...*, s. 52–53. Obliczenia własne.

¹⁰ Ostpommersche Heimat. Beilage der „Zeitung für Ostpommern” (dalej: Ostp. Heimat) 1935, Nr 3. Przeliczenia własne z uwzględnieniem, że szefel to 55 litrów.

¹¹ Tamże.

¹² Allg. Pomm. Volksblatt 1847, Beilage zu Nr 29. Ile wywieziono w maju, zob. tamże, Nr 47, s. 188 (Handel mit Getreide und Victualien wird von Spekulanten betrieben).

nie tylko wyrobników, robotników dniówkowych, którzy w miastach rejencji powiększali szeregi bezrobotnych, ale i uczniów, czeladników, a nawet mistrzów rzemieślniczych (spoza branż spożywczych). Rady miejskie zdominowane przez najbogatsze mieszczaństwo znalazły się wręcz pod presją nędznego losu coraz większej liczby swoich mieszkańców¹³. Z funduszy kas miejskich, licząc na wsparcie władz państwowych, wydzielano kwoty zapomogowe, kupując i rozdzielając żywność najbardziej potrzebującym: wielodzietnym rodzinom, dzieciom w wieku szkolnym. Mnożyły się przykłady działalności charytatywnej w postaci tworzenia lokalnych organizacji kwestujących na rzecz pomocy biednym, przeznaczającym pieniądze na zakup chleba bądź zboża na jego wypiek, grochu, opału dla doraźnie funkcjonujących punktów dożywiania (Armenspeisungs-Anstalt)¹⁴. Od stycznia 1847 roku w Darłowie biednych, ale zdolnych do pracy mieszkańców magistrat zaczął zatrudniać w lesie miejskim przy wytyczaniu dróg dojazdowych i kopaniu rowów odwadniających (Radungs- und Grabenarbeiten)¹⁵.

W sławieńskiej gazecie powiatowej („Schlawer Kreisblatt”) w marcu i kwietniu 1847 roku landratura zamieszczała apele i zalecenia Krajowego Kolegium Ekonomicznego w Berlinie (Landes-Oekonomie-Collegium), aby – broniąc się przed możliwym wzrostem niedostatku żywnościowego w najdotkliwszym okresie przedzimy – stosować zastępcze źródła wyżywienia, między innymi uprawiać szybko rosnące rośliny rzepakowe (Rapspflanzen)¹⁶, a także rzepę majową (Mairüben) i bagienną (Moorüben), rzepę zwykłą i pastewną czy kalarepę¹⁷.

Z powodu powszechniejących oznak biedy i niedostatku materialnego na przednówku 1847 roku, decyzją króla z 17 kwietnia, odwołano w rejonie darłowsko-sławieńskim coroczne ćwiczenia konnej landwery, a manewry piechoty (chodzi o garnizon w Darłowie) zawieszono do jesieni. Ich przeprowadzenie uzależniono od pomyślnych żniw¹⁸. Były one wyraźnie – jak się wydaje – lepsze niż w poprzednich dwóch–trzech latach, chociaż warunki pogodowe też były mało sprzyjające, jednak w nieco łagodniejszym stopniu i punktowo. W trakcie prac żniwnych pod koniec lipca 1847

¹³ Np. u progu zimy 1846–1847 roku w Słupsku bez pracy było blisko 500 głów rodzin i samotnych mężczyzn. Ostp. Heimat 1935, Nr 3.

¹⁴ Doniesienia na ten temat z kilkunastu miast rejencji koszalińskiej. Por. Allg. Pomm. Volksblatt 1847. Beilage zu Nr 4.

¹⁵ Tamże, Beilage zu Nr 11.

¹⁶ Sch. K. 1847, Nr 21. Być może po to, by uzyskać olej jadalny (masło też bardzo zdrożało) i makuchy na paszę(?).

¹⁷ Tamże, Nr 12.

¹⁸ Tamże, Nr 17.

roku zbiory zboża ozimego w rejencji koszalińskiej określano jako dobre. Z optymizmem oczekiwano zbiorów ziemniaków. Zapowiadała się jednak niska wydajność zbóż jarych (wynik lipcowej suszy), głównie żyta zajmującego największą powierzchnię uprawną i stanowiącego podstawę konsumpcji codziennej¹⁹.

Z analizy lat ubiegłych wyciągnięto wnioski. Nawet przy zmniejszonym teraz – według przewidywań – niebezpieczeństwie kryzysu żywnościowego wzrosły rezerwy zbożowe z importu tworzone w poprzednich miesiącach, i to w takim rozmiarze, że już w końcowej fazie żniw we wschodnich powiatach rejencji koszalińskiej pozbywano się części zmagazynowanych zapasów. Oto przykład to potwierdzający. W pierwszej połowie sierpnia 1847 roku w Darłównu wystawiono na sprzedaż hurtową i detaliczną po 800 szefli żyta rosyjskiego²⁰.

Wskutek fatalnych zbiorów w 1846 roku i ciężkiej kolejnej zimy (1846/1847) sytuacja ekonomiczno-żywnościowa w Prusach na przednówku 1847 roku zapowiadała się szczególnie niepokojąco, wręcz katastrofalnie, co też miało miejsce.

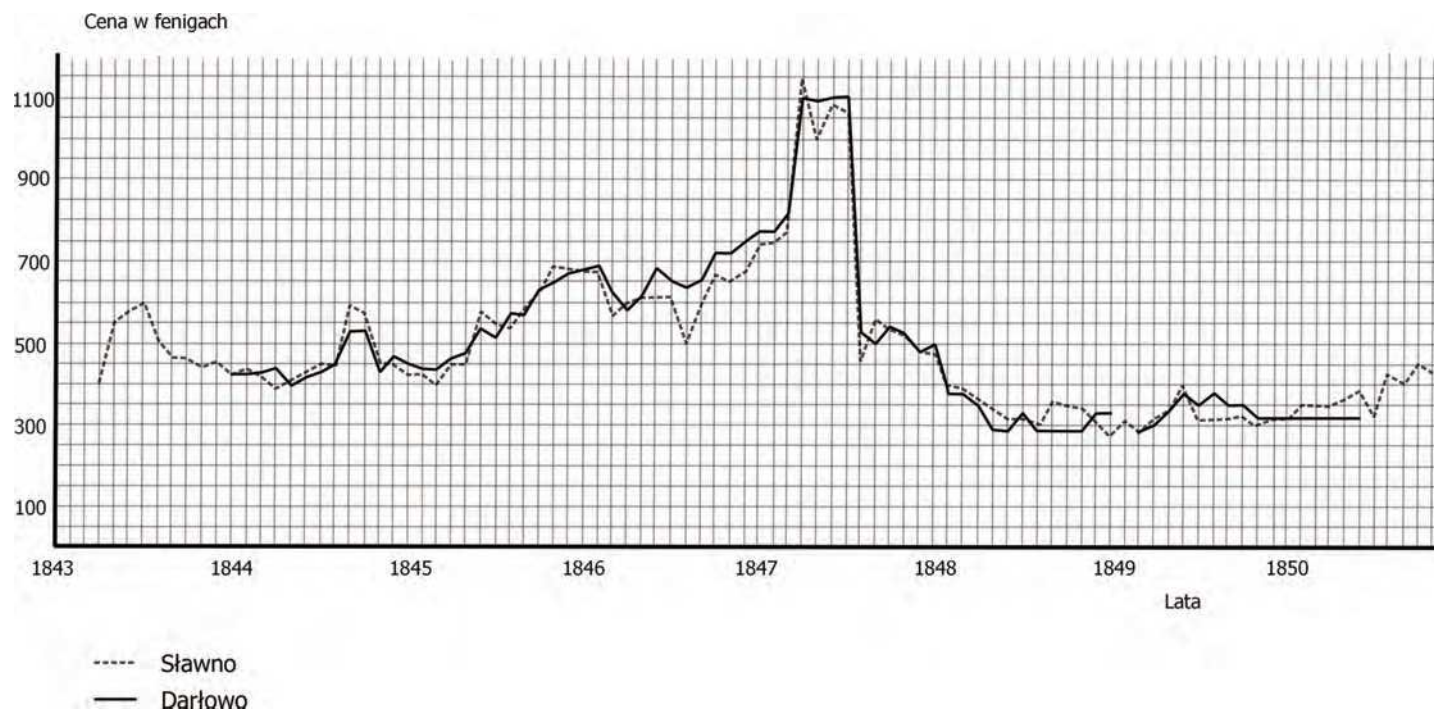
Na przykładzie notowań w Sławnie i Darłowie widać (Ryc. 1)²¹, jak systematycznie, od około połowy 1846 roku, wzrastały ceny żyta (i w związku z tym chleba), chociaż jeszcze nie drastycznie. Ceny gwałtownie wzrosły tylko raz na przednówku, w miesiącach pierwszej połowy 1847 roku (utrzymywały się do nowych żniw).

Od początku 1846 roku w obu miastach rosły też ceny ziemniaków (Ryc. 2). Stanowiły one znaczną część codziennego podstawowego jadłospisu najbiedniejszych warstw wyrobników miejskich i rolników najemnych na wsi bez własnej ziemi. Tendencje te ujawniły się ponownie na przełomie 1847/1848 roku (Ryc. 2). Powrót do cen za ziemniaki na poziomie na przykład z 1844 roku nastąpił dopiero od około połowy 1850 roku. Zapewne z powodu powtarzającej się spekulacyjnej drożyzny, najczęściej ziemniaków, mogło dojść w Darłowie i Sławnie do otwartych niepokojów i czynnych wystąpień (tumultów ulicznych; por. niżej), nieokreślonych w swym wymiarze i charakterze, niewywołujących jednak, jak można przypuszczać, drastycznych siłowych reakcji miejscowych władz administracyjnych bądź porządkowych (wliczając wojsko).

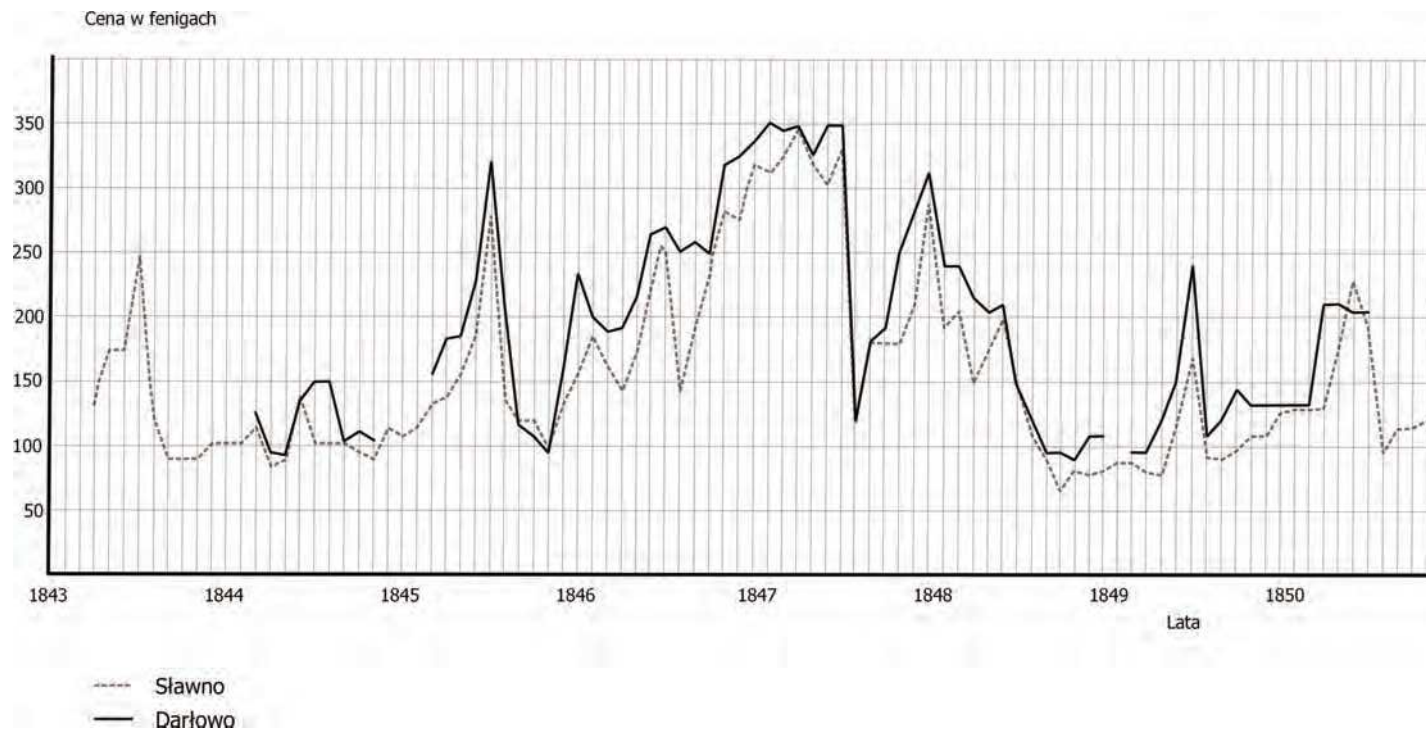
¹⁹ Allg. Pomm. Volksblatt 1847. Beilage zu Nr 64.

²⁰ Sch. K. 1847, Nr 32. Było to po około 4400 litrów – łącznie około 8800 litrów, czyli około 8000 kg (8 ton).

²¹ Źródło danych, na podstawie których sporządzono wszystkie ryciny (wykresy) – „Schlawer Kreisblatt” 1843, Nr 10, 14, 19, 23, 28, 32, 36; 1844, Nr 1, 6, 10, 14, 19, 23, 28, 32, 36, 41, 45; 1845, Nr 2, 6, 14, 19, 23, 28, 32, 36, 41, 45, 49; 1846, Nr 2, 6, 10, 15, 19, 23, 28, 32, 36, 41, 49; 1847, Nr 2, 6, 13, 15, 18, 19, 24, 28, 32, 41, 45, 49; 1848, Nr 2, 7, 15, 20,

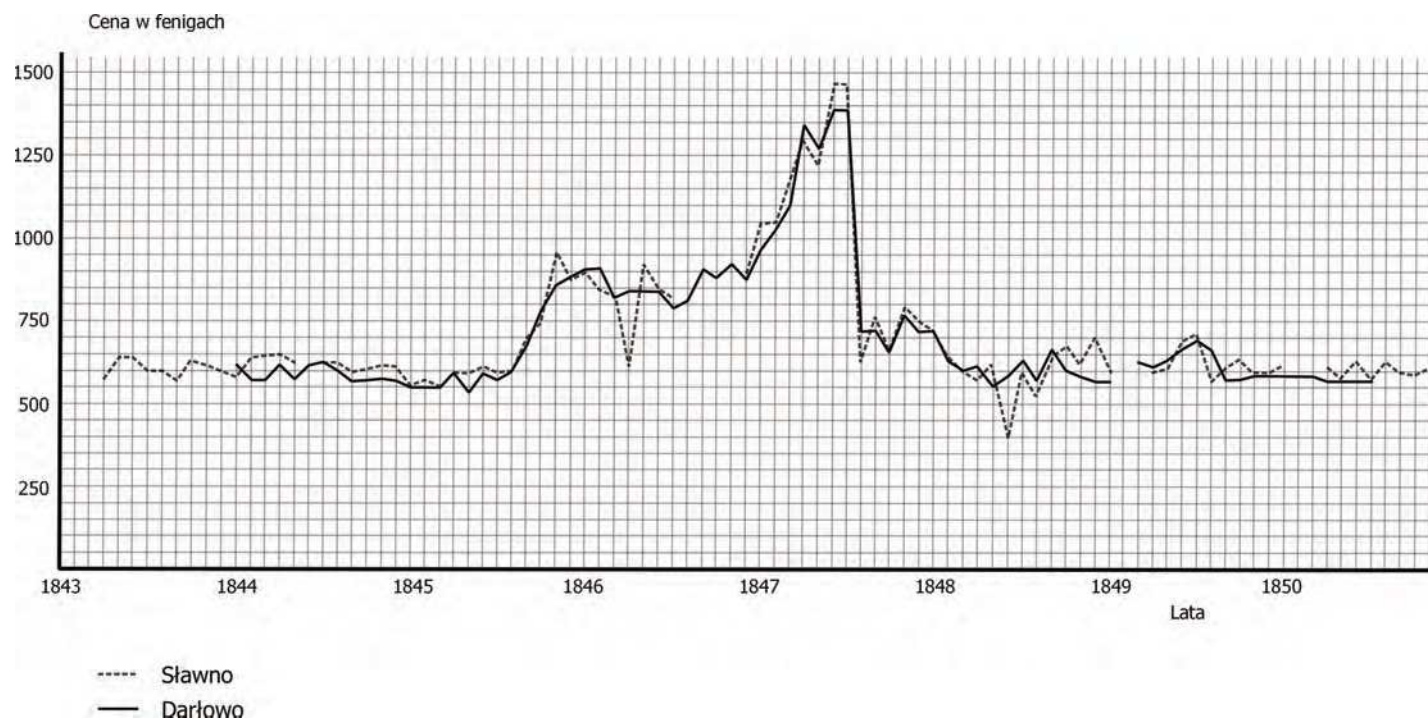

Ryc. 1. Średnie miesięczne ceny żyta (w fenigach) w Sławnie i Darłowie w latach 1843–1850 za jeden szefel (korzec)

Ryc. 2. Średnie miesięczne ceny ziemniaków (w fenigach) w latach 1843–1850 za jeden szefel (korzec)

Ryc. 3. Średnie miesięczne ceny pszenicy (w fenigach) w latach 1843–1850 za jeden szefel (korzec)

Pszenica jako towar konsumpcyjny wówczas nie miała jeszcze istotnego znaczenia. Jej podaż była niewielka, bowiem w powiecie sławieńskim obsiewano nią (ogółem licząc) niewielki areał polowy, także na niwach miejskich. Ponadto mąka pszenna nie była powszechnie stosowanym składnikiem podstawowych gatunków pieczywa, co najwyżej spożywanych przez nielicznych mieszkańców z zamożniejszych rodzin. Fluktuacja cen za pszenicę (Ryc. 3) była podobna (1844–1850) do tendencji charakterystycznych dla żyta.

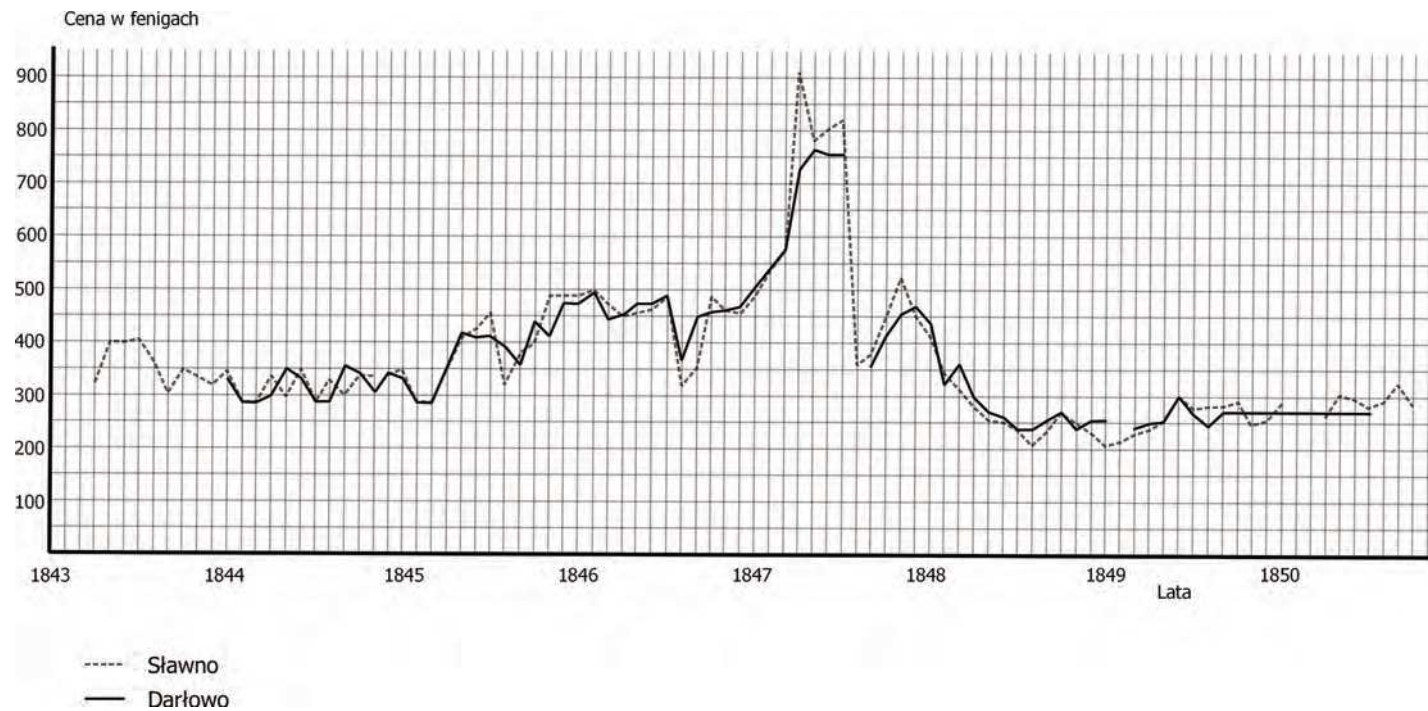
Analogiczny ruch cen jak za żyto i pszenicę w Darłowie i Sławnie dotyczył targowiskowych ofert sprzedaży jęczmienia. Ceny jęczmienia wzrosły zwłaszcza w pierwszej połowie 1847 roku i częściowo na przełomie 1847/1848 roku (Ryc. 4), uderzając głównie stałych odbiorców z nielicznego sektora producentów piwa lub gorzałki.

Znacznie wyraźniejsze potrzeby wykazywał rynek konsumentów owsa. To zboże stanowiło na przykład ważny składnik codziennych posiłków większej liczby ubogich mieszkańców miast i wsi. Był też (przy bardziej zrównoważonym rynku) karmą dla zwierząt hodowlanych, przede wszystkim koni. Wzrost cen za owies nie wykazywał też dużych anomalii (Ryc. 5); przypominał (uogólniając) tendencję cechującą rynek oferujący sprzedaż żyta, pszenicy i jęczmienia. W Sławnie ceny owsa były często, choć krótkotrwale, wyższe niż w Darłowie, przykładowo wiosną 1845 roku, późną jesienią i zimą 1845–1846 roku, kilkakrotnie, lecz wyraźnie wiosną 1847 roku i na przełomie lat 1847 i 1848 (Ryc. 5).

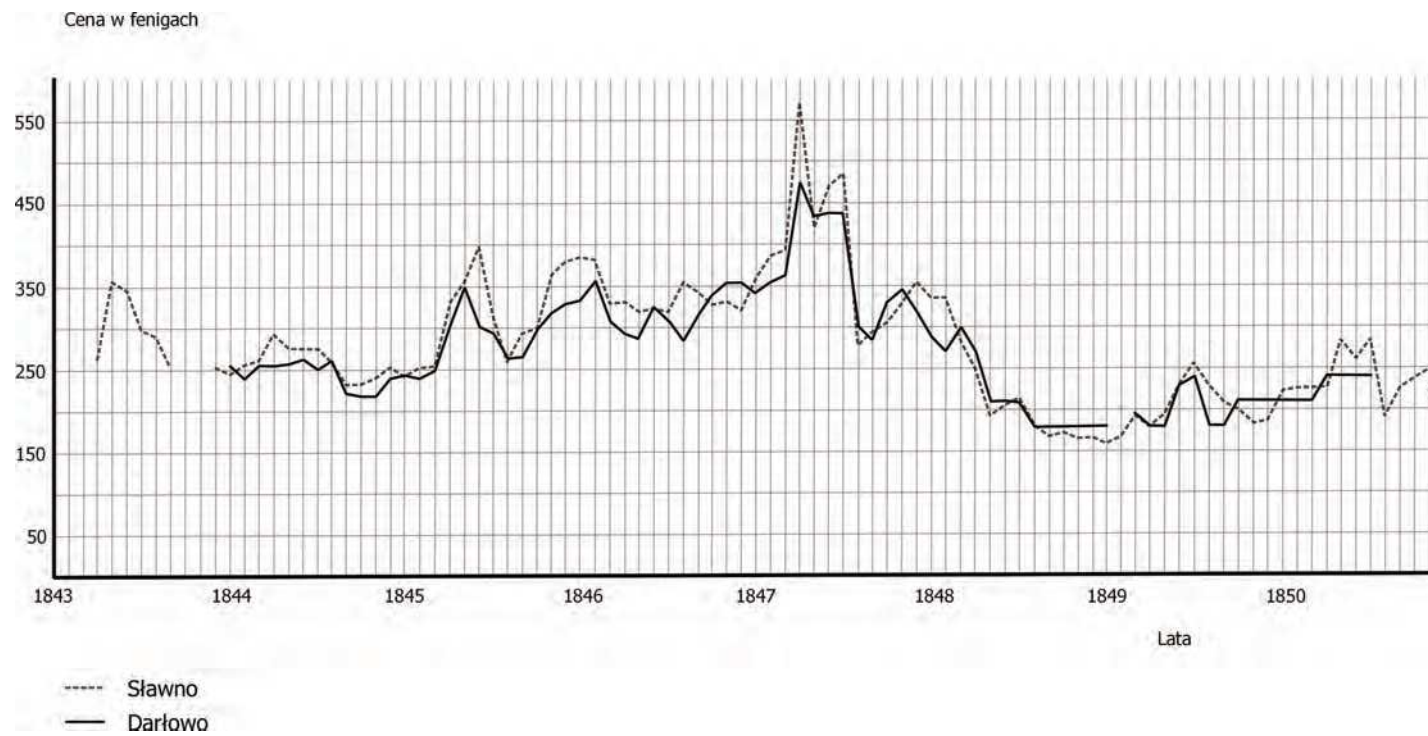
Rosnące napięcia społeczne w wielu częściach Prus, wynikające z niedostatku żywności i drożyzny, w okresie przed wybuchem rewolucji marcowej 1848 roku w Berlinie, zostały spotęgowane narastającym rozczarowaniem spowodowanym permanentnym niedotrzymywaniem (wręcz złamaniem) przez króla Fryderyka Wilhelma III (1797–1840) i jego następcę Fryderyka Wilhelma IV (1840–1861) obietnicy nadania Prusom konstytucji (sięgającej jeszcze 1813 i 1815 roku)²². Do wzrostu takich nastrojów przyczyniło się wręcz represyjne postępowanie władz państwowych na różnych szczeblach (zaostrenie cenzury, aktywność policyjna), przestraszonych radykalnymi tonami opozycyjnej opinii publicznej żądającej połączenia wolności gospodarczej z możliwością prowadzenia nieskrępowanej aktywności politycznej. Drogi państwa i społeczeństwa w monarchii pruskiej coraz bardziej zaczęły się oddalać. W tych niestabilnych warunkach rozszerzała się nieznana dotąd skłonność do buntu i politycznych napięć

²² Między innymi w zarządzeniu królewskim z 22 maja 1815 roku zawarte zostało zobowiązanie utworzenia ogólnokrajowej reprezentacji stanowej. Jej celem miało być „[...] doradzanie we wszystkich sprawach dotyczących praw osobistych obywateli i ich własności łącznie z wyznaczaniem podatków”. W. Czaplinski, A. Galos, W. Korta, *Historia Niemiec...*, s. 444.

Ryc. 4. Średnie miesięczne ceny jęczmienia (w fenigach) w latach 1843–1850 za jeden szefel (korzec)

Ryc. 5. Średnie miesięczne ceny owsa (w fenigach) w latach 1843–1850 za jeden szefel (korzec)

wśród rozgoryczonych i coraz biedniejszych mieszkańców nie tylko dużych miast, ale i małomiasteczkowych regionów państwa, wsi, także wschodnich powiatów prowincji pomorskiej. I tu zaczęły przenikać idee liberalno-demokratyczne z zapisami o potrzebie przebudowy niekonstytucyjnej, wciąż neoabsolutystycznej monarchii pruskiej.

Po zwycięskim zakończeniu wojennych zmagani antynapoleońskich i kongresie wiedeńskim (1815 rok) w Prusach przeważyły wyraźne neoabsolutystyczne tendencje. Uwstecznieniu uległy ustrojowe i prawnopubliczne stosunki wewnętrzne, czego wyrazem była ustawa rządowa z 1 lipca 1823 roku. Zapoczątkowała ona – licząc od 1824 roku – powoływanie pseudosamorządowych gremiów stanowych na szczeblu każdej z ośmiu prowincji wschodnich tego państwa (na 10 ogółem), w tym sejmiku prowincji pomorskiej. Od 1825 roku pojawiły się dwa prowincjonalne sejmiki komunalne dla tego regionu administracyjnego²³.

Sejm prowincjonalny Pomorza obradował zawsze w Szczecinie. W chwili inauguracji liczył 49 przedstawicieli (deputowanych), w tym 16 z kurii stanu miejskiego, 25 ze stanu pierwszego (wielkiej własności ziemskiej) i 8 ze stanu trzeciego (chłopskiego – chłopów posesjonatów)²⁴.

W obawie przed dalszą destabilizacją państwa, celem zapobieżenia możliwej oddolnej rewolucji społeczno-politycznej, król pruski 3 lutego 1847 roku ogłosił patent, zapowiadając między innymi zwołanie Zjednoczonego Sejmu Krajowego, jeszcze o strukturze stanowej (vereinigter Landtag)²⁵. Uważa się to za pewnego rodzaju ustępstwo (raczej pozorne) wobec liberałów. Mimo to w wielu miejscach kraju rozlegały się głosy i ujawniły przejawy niezadowolenia wśród najbardziej konserwatywnych kręgów w szeregach feudalnej własności rolnej aktywizującej się w politycznej negacji co do jakichkolwiek zmian w państwie, w stosunkach społecznych i własnościowych na wsi pruskiej (pomorskiej). Najbardziej radykalną postawę przyjął hrabia Ernst von Schwerin, przywódca wpływowej grupy konstytucyjnej w prowincji pomorskiej. Należał do niej też hrabia Puttkamer z powiatu sławieńskiego²⁶. Wieści o przygotowaniach i otwarciu 11 kwietnia stanowego Landtagu szybko rozprzestrzeniły się

²³ M. Wehrmann, *Geschichte von Pommern*, Zweiter Band, Gotha 1906, s. 266–267; A. Wielopolski, *Ustrój polityczny Pomorza Zachodniego w XIX wieku*, Poznań 1965, s. 65–67. Sejmiki prowincjonalne istniały formalnie do 1872 roku.

²⁴ *Jahrbuch der Provinz Pommern für das Jahr 1828*, Stettin 1831, s. 215; V. Hoyer, *Territorial-Geschichte und statistische Beschreibung des Cösliner Regierungsbezirks*, Cöslin 1868, s. 196.

²⁵ J. Krasuski, *Historia Niemiec*, Wrocław–Warszawa–Kraków 2004 (wyd. 2), s. 196; W. Czaplinski, A. Galos, W. Korta, *Historia Niemiec...*, s. 465.

²⁶ J. Jasiński, *Niemiecka problematyka polityczna i narodowa*, [w:] *Historia Pomorza*, G. Labuda (red.), t. III: 1815–1850, cz. 2, Poznań 1996, s. 41.

także w odległych regionach. Sławieński drukarz i wydawca gazety powiatowej już 19 kwietnia 1847 roku oferował w sprzedaży tekst mowy tronowej króla na inaugurację obrad sejmu²⁷.

Pozorowane i spóźnione zabiegi króla i kamaryli dworskiej w Berlinie, zmagających się z coraz silniejszą antyreformacyjną frakcją junkierskich „jastrzębi”, zbiegły się z rosnącą w kraju reakcją biedoty miejskiej i wiejskiej. Dała ona o sobie znać również w najodleglejszych zakątkach prowincji pomorskiej (żyjącej w coraz większej niepewności jak cała pruska monarchia), odizolowanych dotąd od jakiegokolwiek zaplecza inspirujących nowych prądów liberalno-demokratycznych. Żeby je pobudzić, także tutaj brakowało tylko nowej fazy kryzysu ekonomicznego. Pojawił się on we wzmożonej postaci właśnie wiosną 1847 roku, a wywołany (po raz ostatni w Europie) był kolejną klęską nieurodzaju w roku poprzednim, głodem i regresem w wytwórczości rzemieślniczej²⁸.

Wyraźne niepokoje pojawiły się 15 kwietnia 1847 roku w Słupsku. Szybko przerodziły się w większe ekscesy i rabunki uliczne spowodowane drożyzną zboża (żyta). Interweniowało wojsko tamtejszego garnizonu. W Ustce robotnicy portowi zatrzymali wypływający z portu statek załadowany zbożem²⁹. Przez Sławno, w końcu kwietnia, przeszedł oddział kawalerii z Karlina (z dwiema armatami) wysłany do Lęborka celem stłumienia zaburzeń trwających tam od 21 dnia tego miesiąca³⁰. Mieszkańcy Sławna 28 kwietnia widzieli huzarów ze Słupska (z macierzystego pułku dla stacjonującego tu szwadronu) wyznaczonych do likwidacji burzliwych rozruchów biedoty w Koszalinie. Zostały one stłumione dopiero po wzmocnieniu interweniującego wojska nowymi posiłkami z Karlina, grożącymi użyciem ognia armatniego³¹. W poskromieniu koszalińskiej „rewolucji kartoflanej” wzięło udział 30 huzarów ze Sławna³². Z lakonicznej adnotacji można się dowiedzieć o wystąpieniach ulicznych w tym mieście, spowodowanych drożyzną i narastającymi niedostatkami żywnościowymi, także w tym samym czasie. Zrodziły się one spontanicznie w wyniku pogłoski, że próbuje się wywieźć z tutejszych magazynów do Ustki zboże i ziemniaki celem przeładunku na oczekujący w porcie statek angielski³³;

²⁷ Sch. K. 1847, Nr 17.

²⁸ H. Schulze, *Niemcy. Nowa historia*, Kraków 1999, s. 73.

²⁹ J. Wiśniewski, *Wiosna Ludów na Pomorzu Zachodnim*, [w:] *Szkice z dziejów Pomorza, t. III: Pomorze na progu dziejów najnowszych*, Warszawa 1961.

³⁰ C. Zaddach, *Zur Geschichte...*, s. 23.

³¹ Z. Gręźlikowski, *Miasto w schyłkowym okresie feudalizmu i narastania stosunków kapitalistycznych (1807–1850)*, [w:] *Dzieje Koszalina*, B. Drewniak, H. Lesiński (red.), Poznań 1967, s. 196.

³² J. Jasiński, *Wiosna Ludów*, [w:] *Historia Pomorza...*, t. III, cz. 2, s. 275.

³³ Ostp. Heimat 1935, Nr 3.

być może ten sam, który usiłowali unieruchomić usteccy dokerzy (por. wyżej). Groźbie anarchizacji Sławna wiosną 1847 roku miał zapobiec naprędce powołany obywatelski związek na rzecz bezpieczeństwa (Bürgerlicherheitsverein), przeorganizowany w uzbrojoną milicję miejską złożoną z trzech kompanii o sile 165 ludzi³⁴. Ta mobilizacja w obronie własności bogatszego mieszczaństwa nie uchroniła jednak ubogich mieszkańców na przednówku 1847 roku przed wzrostem paskarskich cen chleba i ziemniaków w wielu regionach. Skargi i doniesienia o tym stanie rzeczy nadchodziły także ze Sławna. W miastach rejencji koszalińskiej, zwłaszcza w maju 1847 roku, potęgowały się „wołania o pomoc”. Szczególnie trudna sytuacja materialna i żywnościowa była w sąsiadującym powiecie miasteczkim, regionie „notorycznie” biednym (co wiemy na przykładzie z 1846 roku; por. wyżej), gdzie pod sankcją zabroniono pędzenia wódki ze zboża i ziemniaków³⁵. Ważnym zadaniem stała się ochrona magazynów i spichlerzy, zwłaszcza w miastach niegarnizonowych. W Darłowie w maju i czerwcu 1847 roku miejskich zapasów zboża było już niewiele. Jeden z lepiej zaopieczonych spichlerzy prywatnych znajdował się pod ścisłym nadzorem utworzonej tu także milicji miejskiej³⁶.

Niepokoje społeczne w wielu rejonach Prus w latach 1845–1846 i zimą z 1846 na 1847 rok wywołane były drożyzną i głodem, co wybiórczo wykazałem na przykładzie rejencji koszalińskiej i osobno udokumentowałem zestawionymi danymi dla Darłowa i Sławna (por. Ryc. 1–5). Takie wydarzenia przyspieszyły narastanie politycznej presji coraz liczniejszych i aktywniejszych mieszczańsko-inteligenckich środowisk liberalno-demokratycznych, zwłaszcza w dużych miastach na zachód od Odry. W prowincji pomorskiej, głównie we wschodniej jej części, zdominowanej przez gospodarkę wielkorolną oraz drobnotowarową wytwórczość małych miast, kojarzoną z ukształtowanym skrajnie konserwatywnym sojuszem interesów ziemskiej własności junkierskiej z bogatym po uwłaszczeniu chłopstwem, nowe siły społeczno-polityczne, mieszczańsko-liberalne były śladowe. Ich ożywienie na tym terenie okazało się w miesiącach prób zasadniczej przebudowy monarchii pruskiej w 1848 roku krótkotrwałe i epizodyczne, sygnowane odważną działalnością, to prawda, jedynie pojedynczych ludzi.

W obawie przed wybuchem w Prusach politycznej rewolucji oddolnej, pod wpływem kryzysu finansowego państwa wymagającego nieustannej mo-

³⁴ A. Stoebbe, *Chronik der Stadtgemeinde Schlawe i. Pom.*, Schlawe 1898, s. 104.

³⁵ H. Dombrowski, *Soziale Verhältnisse und Einrichtungen in alter und neuer Zeit*, [w:] *Der Kreis Rummelsburg*, Rummelsburg 1938, s. 499–501.

³⁶ AP Szcz. NPPP, Nr 3768: Cöslin den 12ten Juni 1847. Pismo rejencji do naczelnego prezydenta prowincji.

dernizacji, przebudowy i unowocześnienia, monarcha pruski zgodził się na zwołanie sejmiku (por. wyżej). Zanim 11 kwietnia 1847 roku rozpoczął obrady Zjednoczony Sejm Krajowy³⁷, stało się oczywiste, że będzie to instytucja fasadowa, bez charakteru konstytuancy, niemal klasyczny wzór przedstawicielstwa feudalno-stanowego. Jego kompetencje były ograniczone, działania niemrawe i wyraźnie na przekór istotnym dla państwa projektom króla i jego gabinetu w sferze gospodarczej (nie widząc, na przykład potrzeby finansowania z pożyczek wewnętrznych budowy kolei wschodniej)³⁸. Nawet w tym zakresie sejm nie chciał niczego promować i wspierać, a już tym bardziej nie myślał o jakichkolwiek zmianach ustrojowo-prawnych naruszających dominującą pozycję oraz atrybuty posiadania i władzy wielkich agrariuszy w wewnętrznym życiu politycznym państwa „bankrutującego absolutyzmu”. W Prusach roku 1847 musiały zatem pogłębiać się konflikty między siłami zachowawczymi broniącymi swojej supremacji a rosnącymi w siłę miejskimi środowiskami burżuazyjno-liberalnymi³⁹.

Konfrontację polityczną w Prusach na początku 1848 roku przyspieszyły wydarzenia międzynarodowe: rewolucja lutowa w Paryżu i marcowa w Wiedniu, a w ślad za nimi w Berlinie. Rewolucja berlińska wybuchła 18 marca 1848 roku, dając początek pruskiej Wiośnie Ludów. Pod jej naciskiem stanowy sejm pruski, zanim przeszedł do roli „widma przeszłości”, opracował zarys zmian ustroju państwowego i otrzymał od króla zapewnienie o wdrożeniu procedury powołania do życia rzeczywistego sejmiku ustawodawczego⁴⁰. Berlińska krwawa rewolucja marcowa (18–19 marca) odbiła się słabym echem na Pomorzu Zachodnim, chociaż wieści o niej, w różnej formie, przenikały do najodleglejszych jego zakątków. Sławieński wydawca (m.in. urzędowej gazety powiatowej) J.C.E. Dietlein już 28 marca miał w ofercie drukowany tekst z opisem wydarzeń w Berlinie⁴¹.

W ciągu następnych tygodni w Prusach zaczął rodzić się nowy porządek polityczny. Rewolucja marcowa oznaczała definitywnie przewycię-

³⁷ Składał się z reprezentantów ośmiu sejmików wschodnich prowincji Prus. A. Wielopolski, *Ustrój polityczny...*, s. 80. Królewska mowa tronowa z 11 kwietnia (na otwarciu Landtagu) była w Sławnie już 19 dnia tamtego miesiąca do nabycia w formie drukowanej u miejscowego drukarza.

³⁸ Tamże. Zapewne dotyczyło to zarówno kolei południowo-wschodniej od Frankfurtu nad Odrą do Gdańska–Królewca (przez Krzyż–Piłę–Bydgoszcz), jak i tzw. kolei północno-wschodniej od Stargardu (kolej dotarła tu w 1843 roku) do Gdańska (przez Białogard–Koszalin–Sławno–Słupsk).

³⁹ Tamże; S. Salmonowicz, *Prusy. Dzieje państwa i społeczeństwa*, Poznań 1987, s. 378; J. Jasiński, *Niemiecka problematyka...*, s. 41.

⁴⁰ A. Wielopolski, *Ustrój polityczny...*, s. 80. W Berlinie pierwszy wiec polityczny odbył się 13 marca. W. Czaplinski, A. Galos, W. Korta, *Historia Niemiec...*, s. 474.

⁴¹ Sch. K. 1848, Nr 14 i 16.

żenie feudalnego neoabsolutyzmu. Już pod wpływem pierwszych tragicznych starć na ulicach Berlina król Fryderyk Wilhelm IV 18 marca 1848 roku wydał patent o sprawie przyspieszonego ponownego zwołania Zjednoczonego Sejmu Pruskiego z 1847 roku⁴². Był to ostatni stanowy sejm, naznaczony piętnem doraźności, który zebrał się 2 kwietnia 1848 roku. Kilka dni później, przed rozwiązaniem się, zapadło postanowienie o powołaniu Zgromadzenia Narodowego w wyniku wyborów powszechnych, równych, tajnych, lecz dwustopniowych (pośrednich). Ordynacja została ogłoszona przez monarchę 8 kwietnia. Nowe Zgromadzenie w drodze „porozumienia z Koroną” miało uchwalić konstytucję⁴³.

Wieści o rewolucji berlińskiej oraz zapowiedź powszechnych wyborów do Zgromadzenia Narodowego spowodowały uaktywnienie się także pruskiej prowincji w walce politycznej. Z datą 6 kwietnia 1848 roku ukazał się edykt rządu o swobodzie zrzeszania się i zgromadzeń⁴⁴. Największym ośrodkiem liberalno-lewicowego ożywienia na wschodzie prowincji pomorskiej stał się Słupsk, silnie oddziałujący na sąsiednie powiaty. Tutaj, w kwietniu 1848 roku, powstał demokratyczny Związek Ludowy (Volksverein) wydający własną gazetę „Pommersche Volksboten”⁴⁵. Była to druga (po szczecińskiej) pod względem znaczenia organizacja radykalnego ruchu demokratycznego w prowincji pomorskiej⁴⁶. Związkowi przewodzili dwaj młodzi przedstawiciele światłej inteligencji: lekarz Ludwik Bauer, chirurg powiatowy w Sławnie (redaktor gazety) i Lothar Bucher, słupski asesór sądowy⁴⁷. Gazeta Związku Ludowego i pisma programowo-agitacyjne były kolportowane na obszarze okręgu wyborczego obejmującego powiaty: słupski, lęborski, bytowski, miasteczki i sławieński⁴⁸. W kwietniu, na fali przygotowań do wyborów, w prowincji pomorskiej rozszerzał się ruch skierowany przeciwko dotychczasowym podatkom. Odmawiali ich płacenia dniówkarze rolni i komornicy, między innymi w powiecie sławieńskim⁴⁹. Nie można wykluczyć, że był to rezultat od-

⁴² Por. tekst w Extra Blatt zur Allgemeinen Preussischen Zeitung, Berlin den 18. März 1848. Inzerowany: AP Szcz., NPPP, Nr 3765.

⁴³ S. Salmonowicz, *Prusy...*, s. 379; J. Wiśniewski, *Wiosna Ludów...*, s. 158; A. Wielopolski, *Ustrój polityczny...*, s. 80.

⁴⁴ J. Wąsicki, *Związek Niemiecki i Druga Rzesza Niemiecka 1848–1914*, Poznań 1989, s. 89.

⁴⁵ J. Lindmajer, W epoce kapitalistycznej industrializacji (1807–1918), [w:] *Historia Słupska*, S. Gierszewski (red.), Poznań 1981, s. 310–311.

⁴⁶ Wiodący stał się szczeciński Volksverein założony 19 kwietnia 1848 roku. W. Stępiński, Stowarzyszenia liberalne i demokratyczne w Szczecinie w 1848 i na początku 1849 r. (cz. I), *Materiały Zachodniopomorskie* 33: 275–276.

⁴⁷ J. Lindmajer, *W epoce...*, s. 310–311.

⁴⁸ J. Wiśniewski, *Wiosna Ludów...*, s. 158; J. Lindmajer, *W epoce...*, s. 311.

⁴⁹ J. Jasiński, *Wiosna Ludów...*, s. 280.

działywania Słupskiego Związku Ludowego, zwłaszcza Ludwika Bauera. Tenże wykorzystywał zapewne swoje kierownicze stanowisko w powiatowej służbie zdrowia i bez problemów jeździł po wsiach⁵⁰, bardziej jako dziennikarz-wydawca i agitator polityczny, zaniedbując swoje podstawowe obowiązki zawodowe.

Prawybory (elektorów) odbyły się 1 maja 1848 roku, a tydzień później wybory posłów do Pruskiego Zgromadzenia Narodowego. Na 500 uprawnionych do głosowania prawyborców przypadał jeden elektor, który ukończył 30 lat. Wyłonione w okręgu wyborczym kolegium elektorów wybierało posłów i ich zastępców. Prawyborcą mógł być każdy obywatel państwa pruskiego płci męskiej, który ukończył 25. rok życia, posiadał pełnię praw publicznych i przynajmniej od 6 miesięcy mieszkał w okręgu wyborczym. Zniesiono cenzus majątkowy, ale pozbawiono prawa głosu służbę folwarczną i osoby utrzymujące się ze środków publicznych (z zasiłku)⁵¹.

W czterech miastach powiatu sławieńskiego wybrano 23 elektorów: 15 to przedstawiciele mieszczan-rolników i rzemieślników, pięciu spośród inteligencji („naukowo wykształconych”), urzędników, oficerów, duchownych i nauczycieli oraz trzech z grupy kupcy, karczmarze, rentierzy. W obwodach wiejskich wybrano łącznie 99 elektorów, z których 51 to chłopci (właściciele gospodarstw różnej wielkości) i dzierżawcy gruntów, 42 to dniówkowi robotnicy rolni i wiejscy rzemieślnicy, pięciu zaliczano do inteligencji administracyjno-urzędniczej, a zaledwie jeden to właściciel ziemski⁵². Zgodnie z rozdziałem mandatów poselskich, proporcjonalnie do liczby ludności, powiat sławieński otrzymał dwa miejsca w Zgromadzeniu Narodowym⁵³ liczącym 402 posłów⁵⁴. Większość elektorów w powiecie sławieńskim poparła kandydatów demokratycznych. Posłami wybrani zostali: drobny rolnik (właściciel gospodarstwa zagrodniczego) z Karwic i kasjer z Darłowa, Bliesener; ich zastępcami byli nauczyciel wiejski z Kręgu i robotnik dniówkowy ze Słonowic⁵⁵.

⁵⁰ J. Wiśniewski, *Wiosna Ludów...*, s. 154.

⁵¹ A. Wielopolski, *Ustrój polityczny...*, s. 81–82; M. Wawrykowa, *Dzieje Niemiec 1789–1871*, Warszawa 1980, s. 316.

⁵² Podliczenia według A. Wielopolski, *Ustrój polityczny...*, s. 143 (tabela prawyborów do Pruskiego Zgromadzenia Narodowego 1 V 1848 rok: A. Für Berlin).

⁵³ Jeden mandat przypadał na pierwsze około 30 tys. mieszkańców i kolejny na każde 40 tys. Dwóch posłów wybierał też powiat słupski, po jednym lęborski, miastecki i bytowski. W przypadku powiatu sławieńskiego od tej generalnej zasady repartycji miejsc poselskich poczyniono pewne odstępstwo, bowiem powiat liczył 62,5 tys. mieszkańców. Tamże, s. 81, 139; J. Lindmajer, Bytów w okresie przemian ustrojowo-prawnych i społeczno-gospodarczych Prus (1815–1918), [w:] *Historia Bytowa*, Z. Szultka (red.), Bytów 1998, s. 160, przypis 15.

⁵⁴ M. Wawrykowa, *Dzieje Niemiec...*, s. 330.

⁵⁵ A. Wielopolski, *Ustrój polityczny...*, s. 139. Landrat sławieński von Kleist uznał posła z Darłowa za człowieka uczciwego o utrwalonym charakterze i umiarkowanych poglą-

Jednocześnie z wyborami wstępnymi do Pruskiego Zgromadzenia Narodowego 1 maja 1848 roku odbyły się w Prusach wybory do Niemieckiego Zgromadzenia Narodowego (nazywanego Zjednoczeniowym lub Frankfurckim). Działo ono zaledwie od 18 maja 1848 do 18 czerwca 1849 roku. W tym parlamencie zasiadali posłowie reprezentujący państwa Związku Niemieckiego – z Prus było ich 203⁵⁶. Przez pewien czas (do września–października 1848 roku) praca Pruskiego Zgromadzenia Narodowego pozostawała w cieniu tego, co działo się we Frankfurcie nad Menem.

Otwarcie obrad Pruskiego Zgromadzenia Narodowego (Nationalversammlung) nastąpiło 22 maja 1848 roku. Pierwszy impet rewolucji został zneutralizowany. Stare siły cofnęły się, ale wnet zaczęły szukać nowych sposobów i metod przeciwdziałania niebezpiecznym dla nich zamierzeniom liberalnej większości Zgromadzenia, zmierzających w kierunku zmian aktualnych stosunków społecznych, zniwelowania nierówności podatkowych i ugruntowywania zdobytej wolności politycznej, które miały się znaleźć w przygotowywanej konstytucji. Swoją determinację i siłę oddziaływania (podszyte strachem) ujawnił na Pomorzu „parlament junkierski” (por. niżej). Konserwatywne w większości i zachowawcze okazało się w prowincji małomiasteczkowe drobnomieszczaństwo, ulegające także naciskowi junkrów. Zacošana mentalnie i światopoglądowo wieś, zwłaszcza posiadające chłopstwo, systematycznie przechodziła na służbę wrażliwej kontrrewolucji. W tych przełomowych miesiącach od połowy 1848 roku kształtowało się konserwatywno-monarchistyczne oblicze chłopskiej wsi powiatu sławieńskiego, będące jej „wizytówką” przez wiele następnych dziesięcioleci, co najmniej do 1918 roku.

Rewolucja w Prusach była przede wszystkim wydarzeniem miejskim. Niepokoje wiejskie miały charakter wybitnie lokalny. W większości wieś, szczególnie w prowincjach na wschód od Łaby/Odry, popierała koronę. Na Pomorzu przywiązanie do panowania Hohenzollernów było największe. Tu konserwatywna (lojalna) opozycja wiejska zaczęła się najwcześniej organizować w ruch masowy.

Wyraźna mobilizacja pomorskiego junkierstwa zaznaczyła się latem 1848 roku, co miało potwierdzenie w dokonaniach i postawach jego reprezentantów z powiatu sławieńskiego. Majętna szlachta rodowa była

---

dach (tamże, s. 141–142). Z rejencji koszalińskiej wybrano 13 posłów, z całej prowincji 30 (tamże, s. 82), a w rzeczywistości było ich 31 (tamże, zestawienie, s. 138–140).

⁵⁶ Faktyczna liczba wszystkich posłów – 585. Jeden poseł przypadał na 50 tys. mieszkańców. J. Wąsicki, *Związek Niemiecki...*, s. 102. Tamże o genezie tego parlamentu, strukturze zawodowej posłów, politycznej mozaice, zadaniach, przebiegu obrad nad projektem konstytucji Niemiec aż do jego siłowego rozwiązania (s. 93–96, 99, 102–109, 113, 117, 225–227).

zaniepokojona projektami Pruskiego Zgromadzenia Narodowego, dotyczącymi dalszego uwłaszczenia gospodarstw chłopskich, zniesienia pozostałych przejawów feudalnej zwierzchności dworu nad wsią i – co najgorsze – opodatkowania własności szlacheckiej. W lipcu 1848 roku w majątku Barnowiec (pow. miastecki), należącym do Henryka von Puttkamera, grupa skrajnie konserwatywnych junkrów, a wśród nich młody Otto von Bismarck⁵⁷, zainicjowała i podłożyła podwaliny Związku Obrony Interesów Wielkiej Własności i Dobrobytu Wszystkich Klas Narodu⁵⁸. Należy przypuszczać, że w gronie założycieli tego pomorskiego „parlamentu junkierskiego”⁵⁹ znajdował się reprezentant posiadaczy dóbr rycerskich z powiatu sławieńskiego (hr. v. Puttkamer). Związek ten już w końcu lipca miał swoją centralę organizacyjną w Berlinie (Central Verein), z wyodrębnionym ścisłym komitetem (Central Comite), który opracował statuty programowe⁶⁰. W Szczecinie doszło do utworzenia struktur Związku na obszar prowincji pomorskiej (pod przewodnictwem Hansa Hugo von Kleista-Retzowa z pow. białogardzkiego). W dniach 18–19 sierpnia w Berlinie miało miejsce zgromadzenie kilkuset posiadaczy ziemskich spod szyldu tego Związku⁶¹. Brał w nim udział delegat spośród ówczesnej skrajnej prawicy szlacheckiej elity powiatu sławieńskiego. Wnet po szczecińskiej mobilizacji, a przed zjazdem w Berlinie, 15 sierpnia 1848 roku w Sławnie powołano powiatowy Związek Posiadaczy Ziemskich (Verein von Grundbesitzern) celem „obrony interesów właścicieli ziemskich i wspierania dobrobytu wszystkich klas narodowych”. Zaakceptowane zostały dokumenty programowe przygotowane przez Komitet Centralny Związku 29 lipca. Delegatem na obrady w Berlinie wybrano von Belowa ze Stawisk (koło Postomina), zapewne przewodniczącego pięcioosobowego zarządu sławieńskiego Związku Posiadaczy Ziemskich. Czterema pozostałymi byli: von Kamecke z Kczewa, von Derenthall z Postomina, burmistrz Sławna (C. Block) i oberżysta Schübner, w którego lokalu odbyło się zebranie⁶².

Na liście założycieli tego Związku widnieją nazwiska 26 osób. Nie licząc członków Zarządu, byli to wyłącznie posiadacze dóbr ziemskich, między innymi z: Redencina i Zaleskich (v. Belowowie), Żegocina i War-

⁵⁷ O. v. Bismarck (ur. 1815 roku) był zięciem właściciela Barnowca. Od 1862 roku premier Prus, a od 1871 roku także kanclerz II Rzeszy.

⁵⁸ J. Wiśniewski, *Wiosna Ludów...*, s. 165–166.

⁵⁹ Ch. Graf von Krockow, *Bismarck. Biografia*, Warszawa 1998, s. 41.

⁶⁰ Beilage zu Nr 35 des Sch. K. 1848.

⁶¹ J. Wiśniewski, *Wiosna Ludów...*, s. 166; J. Wąsicki, *Związek Niemiecki...*, s. 141.

⁶² Beilage zu Nr 35 des Sch. K. 1848. Delegatem i przewodniczącym mógł być też inny von Below – właściciel Głębocka(?).

cina (v. Blumenthal), Kwasowa (v. Michaelis), Bożenic i Kosierzewa (v. Bonin), Tychowa i Niemicy (v. Kleist), Krağu (v. Podewils), Złakowa (v. Puttkamer), Bzowa (v. Böhn), Noskowa, hrabina v. Krockow z Dobrzęcina⁶³. W swoistej proklamacji do mieszkańców powiatu Związek postawił sobie za zadanie „utrzymanie dotychczasowych stosunków prawnych w zakresie posiadania ziemi, które są w najwyższym stopniu zagrożone przez nowe projekty agrarne [...], zwłaszcza przez [...] ustawę o podatku gruntowym i przewidującą umorzenie rent [tj. chłopskich rent gruntowych – J.L.]”⁶⁴.

Od czasu obrad Pruskiego Zgromadzenia Narodowego nastąpiło ożywienie polityczne również na wschodzie prowincji pomorskiej, którego rozsądnikiem był – rodzący się na doniesieniach z Berlina – ruch demokratyczny z regionalnym centrum w Słupsku. Nasuwa się pytanie o to, czy odnotowane w Darłowie i Sławnie „niepokoje”⁶⁵ stanowiły potwierdzenie takich tendencji, że miały rodowód polityczny. Raczej wątpliwe. Powiatowe i garnizonowe Sławno, z silną i mobilną milicją mieszczańską, było wyczekujące i bardziej zachowawczo wierne tronowi, ołtarzowi oraz pruskim tradycjom ustrojowym aniżeli kupieckie i portowe Darłowo kontaktujące się ze światem zewnętrznego, gospodarczego, a nawet politycznego liberalizmu.

Szukając zatem konkretnego dla dopracowania adekwatnej odpowiedzi, natrafiamy na opis wydarzeń, do których doszło 22 lipca 1848 roku na przystani portowej w Darłówe. Wywołane zostały przez darłowskich robotników przeładunkowych. Ich przebieg zrelacjonował niemal na „gorąco” burmistrz Darłowa Johann Schilke⁶⁶. Na statek norweski miało być załadowane zboże zakontraktowane za pośrednictwem darłowskiego radcy handlowego Hemptenmachera u kilku okolicznych właścicieli ziemskich. Przeciwno temu czynnie zaprotestowało około 30 robotników portowych z miasta. Na polecenie burmistrza interweniowała straż obywatelska, doszło do rękoczynów, jeden kupiec i dwaj robotnicy zostali ranni. W po-

⁶³ Tamże.

⁶⁴ Tamże. W Słupsku powstał Związek Obrony Własności, skupiający okolicznych ziemian i bogatych mieszczan. J. Lindmajer, *W epoce...*, s. 312.

⁶⁵ J. Jasiński, *Wiosna Ludów...*, s. 318.

⁶⁶ Podpisywał się jako „kierujący magistratem” (der Magistratsdirigent). Dwa pierwsze zapisy (niemal identyczne) sporządził o północy z 22 na 23 lipca, adresując do urzędu rejencyjnego i nadprezydenta prowincji. Archiwum Państwowe w Koszalinie (dalej: AP Kosz.), Zespół: Regierungsbezirk Köslin (dalej: Reg. K.), Abteilung I (dalej: Abt. I), Nr 2880, f. 151–153v.; AP Szcz., NPPP, Nr 3766: Ruegenwalde, 22ten July 1848; Johann Ernst Ferdinand Schilke był burmistrzem Darłowa w latach 1846–1858. Por. A. Stoebbe, *Chronik...*, s. 300.

gotowiu oczekiwał oddział z darłowskiego garnizonu landwery. Większość wozów ze zbożem wycofano sprzed pomostu przeładunkowego do magazynu Hemptenmachera, czekając na stłumienie buntu (Ausstand), co nastąpiło w godzinach wieczornych. Pomimo uspokojenia w nocy w Darłowie i w porcie wystawiono strażę bezpieczeństwa (Sicherheitswache), wzmocnione baterią nadbrzeżną⁶⁷.

Darłowo nie doświadczyło dotąd – ani w całym 1848 roku – żadnych wyraźnych niepokojów publicznych. Idee rewolucyjno-społeczne czy dążenia do przemian ustrojowych zagubiły się w przeważającej tu raczej obojętności⁶⁸. Z jakich to więc przyczyn „portowcy” z Darłowa gwałtownie sprzeciwili się wywozowi zboża, grożąc uszkodzeniem, a nawet zatopieniem norweskiego statku(?). Zapasy i dobre żniwa, które się rozpoczęły, gwarantowały dostatek żywności. Zatem to nie obawa przed powtórzeniem się spekulacyjnego wzrostu cen na zboża i chleb popchnęła robotników do sprzeciwu i oporu. Magistrat wszczął dochodzenie i już 24 lipca wskazał na „nie lubiane osoby” spośród obywateli miasta jako inicjatorów protestu, „awanturników” i „wichrzycieli”. Byli to przede wszystkim mistrz budowy statków Zielke i pracownik darłowskiego głównego Urzędu Celnego (Hauptzoll-Amts-Diener) Raschke, których zaliczono do grona „podżegaczy” (Aufwiegler)⁶⁹. To oni mieli rozpowszechniać „fałszywą pogłoskę” o tym, że zboże będzie dostarczone Duńczykom. To oni przypominali o obowiązującym rządowym zakazie wywożenia zboża statkami poza granice państwa. Swoją determinację inicjatorzy wystąpień i robotnicy prawdopodobnie uzasadniali patriotycznym przekonaniem, że „muszą pomagać swemu królowi i nie posyłać zboża wrogowi”. Czyniono to z tym większą pewnością, ponieważ wiadano, że kapitan norweskiego statku musiał wcześniej z tych samych powodów uciekać z Kołobrzegu i Ustki, co – zdaniem burmistrza – też było nieprawdą⁷⁰. Z zapisów sprawozdawczych burmistrza dotyczących jednodniowych wydarzeń w Darłowie 22 lipca 1848 roku można, mimo woli, odczytać, że to przejaw anarchii

⁶⁷ „Auch der Hafen wurde befestigt und Strandbatterien in Stellung gebracht”. Być może to efekt gotowości darłowskiej landwery wspomagającej straż obywatelską i członków darłowskiego bractwa strzeleckiego, którzy „pewnego razu w 1848 roku pomaszerowali w pełnym uzbrojeniu do portu”, przeciwstawić się „rewolucyjnym knowaniom”. Wiążemy to z opisywanymi wydarzeniami 22 VII 1848 roku. Ten nadzwyczaj lakoniczny zapis w: C. Rosenow, *Chronik der Hansestadt Rügenwalde in Pommern*, Rottenburg 1980, s. 20.

⁶⁸ Tamże, s. 19; tenże, Rügenwalde an der Ostsee, [w:] *Der Kreis Schlawe*, 2, s. 690.

⁶⁹ AP Kosz., Reg. K., Abt. I, Nr 2880: Reugenwalde den 24 July 1848. Burmistrz Darłowa do wydziału spraw wewnętrznych urzędu rejencyjnego w Koszalinie.

⁷⁰ Tamże. W tym czasie (od kwietnia) trwała wojna Prus z Danią (o księstwo Szlezwik), zakończona 26 sierpnia 1848 roku (zawieszenie broni). Norwegia była (do 1905 roku) połączona unią personalną z Danią.

reprezentowanej i wywołanej przez kilku radykałów z tego miasta. Motyw i źródło wywołanego przez nich tumultu nie był wcale brany pod uwagę. Takim przekonaniom nie należy chyba w zupełności zawierzyć. To, co się wydarzyło, było na pewno sprzeczne z ówczesnym porządkiem prawnym, podważało reguły dyscypliny społecznej, ale to nie wszystko. Może mamy tu do czynienia z postawami rodzącego się pruskiego poczucia już nie tylko państwowego, lecz i narodowego pruskiego nacjonalizmu, któremu impuls dała trwająca Wiosna Ludów, a które umacniało się karmione nową wizją państwa Hohenzollernów, dominującego coraz wyraźniej w Związku Niemieckim. Prusy o to właśnie walczyły i mobilizowały poddanych swojego króla, bowiem pojawił się realny wróg budowy przez Prusy niemieckiej jedności narodowej, i była nim niewielka Dania. Taki kontekst okazał się zrozumiały, ponieważ przemawiał konkretnie również do małomiasteczkowej społeczności tradycyjnego mieszczaństwa oraz rodzącej się inteligencji, nie wyłączając coraz liczniejszych skupisk robotników, jak w Darłowie, mających częstszy niż inni kontakt ze światem zewnętrznym.

Rewolucja polityczna, która zaczęła się wiosną 1848 roku w Berlinie, i losy państwa pruskiego stawały się coraz bardziej ważne, bardziej istotne niż wieści o planach zjednoczeniowych Frankfurckiego Zgromadzenia Narodowego, które tonęły w zażartych, a w końcu jałowych dyskusjach. W Darłowie, właśnie wobec tego parlamentu, przeważała obojętność i niechęć, eksponowane nawet w drukowanej tutaj i kolportowanej satyrze politycznej⁷¹. Taka postawa darłowskiego „obywatelstwa” wpisywała się wyraźnie w klimat ignorowania Frankfurckiego Zgromadzenia Narodowego, zwłaszcza przez szlachtę zachodniopomorską wiążącą swoje nadzieje (z myślą o storpedowaniu postępów rewolucji) raczej z parlamentem berlińskim⁷².

Możliwe, że była to przemyślana i świadomie kształtowana reakcja w gronie darłowskich konserwatystów wspartych sojusznikami spośród okolicznej majątnej szlachty i części tutejszych liberałów stanowiących przeciwników koncepcji wielkoniemieckiego zjednoczenia Niemiec (czyli z Austrią na czele), a wyrażającymi wierność idei pruskiej odrębności państwowej. Wieści o eksponowaniu takich politycznych, nacjonalistyczno-pruskich tendencji mogły docierać do Darłowa bez przeszkód, na przykład ze Szczecina – stolicy prowincji pomorskiej⁷³.

⁷¹ O tym klimacie śladowo wspomina np. C. Rosenow, *Chronik...*, s. 19.

⁷² A. Ciżek, *Szlachta na Pomorzu Zachodnim w rewolucji 1848 r.*, [w:] *Szlachta – społeczeństwo – państwo między Warmią a Rugią w XVIII–XIX wieku*, M. Jaroszewicz, W. Stępiński (red.), Szczecin 1998, s. 266.

⁷³ O politycznym klimacie w Szczecinie na początku sierpnia 1848 roku – por. W. Stępiński, *Stowarzyszenia liberalne...*, s. 282–283.

Można jednak dostrzec, jak się wydaje, przesłanki dwoistości w ówczesnej darłowskiej „opinii publicznej” na tle stosunku do Niemieckiego Zgromadzenia Narodowego we Frankfurcie. Z jednej strony był on wyrazem negacji zasadniczych ustaleń co do formuły zjednoczenia państw niemieckich, zarysowującej się w tym parlamencie (lato–jesień 1848 roku), a z drugiej – dyktowany racjonalną potrzebą wykorzystania szansy wzmocnienia mizernych wówczas aktywów i powiązań ekonomicznych Darłowa jako ośrodka handlu morskiego. W komisji gospodarczej parlamentu frankfurckiego znaczącą rolę odgrywali wielcy kupcy-armatorzy i przedsiębiorcy ze Szczecina, których statki zawijały także do Darłowa. To oni współdziałali też z delegatami innych pruskich miast nadbałtyckich celem opracowania i zatwierdzenia podstaw prawnych gwarantujących pełną wolność w handlu. Być może do Frankfurtu trafił przedstawiciel reprezentujący darłowskich armatorów i kupców morskich, skoro tam właśnie powierzono Szczecinowi reprezentowanie interesów handlowych, między innymi Kołobrzegu i Darłowa⁷⁴.

Istotą wydarzeń politycznych w Prusach, od inauguracji obrad Zgromadzenia Narodowego 22 maja do początku listopada 1848 roku, były narastające napięcia między królem a parlamentem zdominowanym przez liberałów i lewicowych liberałów. Wśród nich znajdowali się posłowie powiatu sławieńskiego i słupskiego. Napięcia te wynikały z ustawicznego poszukiwania kompromisu między centralnymi ogniwami władzy na tle spornych zapisów w przygotowanej przez sejm konstytucji. W tym procesie legislacyjnym pośrednikiem między „upartym królem a niesfornym Zgromadzeniem”⁷⁵ miał być rząd. Bezskutecznie. Roli swoistego amortyzatora nie sprostало trzech premierów, podając swoje gabinety do dymisji, organizując także zręby partii konserwatywnej⁷⁶. Chwiejny kompromis polityczny w Berlinie zakończył się wraz z nominacją na premiera hr. Friedricha W. von Brandenbura. Tenże 9 listopada ogłosił zawieszenie działalności Zgromadzenia. Do Berlina niemal natychmiast wkroczyło zawezwane wojsko (gen. v. Wrangel). Trzy dni później (12 XI) wprowadzono stan oblężenia stolicy Prus⁷⁷. Rewolucja w Berlinie dobiegała końca. Zgromadzenie Narodowe zostało formalnie rozwiązane 5 grudnia 1848 roku. Jednak do epoki przedmarcowej powrotu nie było.

W newralgicznych miesiącach niemal permanentnego fermentu politycznego deputowany L. Bucher wyrósł na czołowego przywódcę lewico-

⁷⁴ Tamże, s. 273–274.

⁷⁵ C. Clark, *Prusy. Powstanie i upadek 1600–1947*, Warszawa 2009, s. 424. Tamże (s. 422–425) synteza konfrontacji parlament–król, maj–listopad 1848 rok.

⁷⁶ M. Wawrykowa, *Dzieje Niemiec...*, s. 365.

⁷⁷ J. Waśicki, *Związek Niemiecki...*, s. 174.

wego odłamu frakcji centrowej w Pruskim Zgromadzeniu Narodowym. Dewizą tego ugrupowania były daleko idące reformy liberalne drogą parlamentarną. Jednak Bucher wyznawał radykalniejszą ideologię – był rzecznikiem rewolucji burżuazyjnej. Jego zdaniem wszelkie prawa właścicieli ziemskich, jeśli są pochodzenia feudalnego i wypływają z poddaństwa, winny być natychmiast i bez odszkodowania zniesione. Nie bez powodu w sejmowych kuluarach był zwany „chłopskim asesorem”⁷⁸. L. Bucher przyjeżdżał do Słupka w przerwach między obradami, w Volksvereinie składał sprawozdania, uczestniczył w publicznych wiecach. Możliwe, że jego opinie polityczne docierały do zainteresowanych mieszkańców w innych miastach okręgu (dzięki działalności L. Bauera). Ale zmienił się charakter także lokalnego klimatu politycznego. W słupskim Związku Ludowym przewagę uzyskali mniej radykalni członkowie. Na kongres demokratów w Berlinie 26–31 października 1848 roku nie wyznaczono nikogo ze Słupska, gdyż większość członków Związku w tym mieście przeciwna była utworzeniu w Prusach republiki⁷⁹.

Berliński konflikt listopadowy 1848 roku miał swoje reperkusje w powiecie słupskim i sławieńskim. Kształtowało się nowe pole konfrontacji między środowiskami społeczno-politycznymi, od początku związanymi z republikańską opcją w szeregach słupskiego Volksvereinu, względnie ze zwolennikami budowy pruskiej monarchii konstytucyjnej (ograniczającej prerogatywy władcy), a wzbierającą się falą konserwatywno-reakcyjną (junkiersko-mieszczańską). Ton walce politycznej wciąż nadawali L. Bucher, który wrócił do Słupska po rozwiązaniu parlamentu, i L. Bauer. Nadal cieszyli się oni znacznym poparciem i posłuchem wśród swoich wcześniejszych wyborców. Volksverein rozszerzył akcję wydawania odezw, kolportowania ulotek i drukowania plakatów, w których wytykano bezprawność nowych porządków w Berlinie, tworzonych po wojskowym zamachu stanu z przyzwolenia królewskiego. Nawoływano do oporu nie tylko w miastach, lecz i na wsiach. Obaj przywódcy słupskiego Związku Ludowego jawnie atakowali junkierstwo, zjednując sobie zwłaszcza robotników rolnych⁸⁰.

Część posłów Pruskiego Zgromadzenia Narodowego po rozpoczęciu wojskowej okupacji Berlina, zanim zostało ostatecznie rozwiązane, wezwała społeczeństwo do „biernego oporu” i ogłosiła strajk podatkowy⁸¹.

⁷⁸ M. Wawrykowa, *Dzieje Niemiec...*, s. 330–331, 363–364.

⁷⁹ J. Lindmajer, *W epoce...*, s. 312 (tamże literatura przedmiotu, s. 310). Był to drugi kongres demokratów (pierwszy 13 VI 1848 roku). Bliżej o tym J. Wąsicki, *Związek Niemiecki...*, s. 143, 152–153.

⁸⁰ J. Lindmajer, *W epoce...*, s. 312–313.

⁸¹ C. Clark, *Prusy...*, s. 425.

Kampania bojkotu podatkowego nie znalazła w prowincji pomorskiej istotnego i ważnego w skutkach odzewu. Ujawniła się w formie deklaratywnej i odosobnionej w powiecie sławieńskim, ale nie w dwóch największych miastach. W Polanowie na wiecu 400 osób zadeklarowało, że nie będzie płacić podatków. Podobnie stało się we wsi Żydowo. Odezwa Zgromadzenia, aby na znak protestu nie płacić podatków, spotkała się na przykład z niechęcią w Darłowie⁸². To, jak się wydaje, należy uznać za przejaw nastrojów prorządowych w tym małomiasteczkowym środowisku mieszczańskim, jakich nie brakowało wówczas w innych ośrodkach miejskich i regionach prowincji pomorskiej⁸³.

Od przełomu lat 1848/1849 odnotowuje się w Prusach wzmocnienie sił zachowawczych. Król 5 grudnia okrojował konstytucję⁸⁴ opartą na projekcie rozwiązanego sejmiku, dzień później ogłosił zasady tymczasowej ordynacji wyborczej do nowego Zgromadzenia Narodowego. Sejm pruski miał się składać z dwóch izb – izby pierwszej (I) (Erste Kammer) i niższej, poselskiej izby drugiej (II). Nazwa parlamentu nie została czasowo ustalona.

Do pierwszej izby (180 posłów) wybierano na podstawie tymczasowego prawa wyborczego (6 XII 1848 rok) przewidującego cenzus majątkowy i system pośredniego głosowania⁸⁵. Prawo wybierania posła do pierwszej izby posiadał obywatel pruski po ukończeniu 30. roku życia, płacący rocznie nie mniej niż 8 talarów podatku klasowego albo posiadający grunty o wartości przynajmniej 5 tys. talarów, względnie uzyskujący co najmniej 500 talarów czystego rocznego dochodu. Stawał się wówczas prawyborcą w miejscu, gdzie zamieszkiwał od sześciu miesięcy. Stu prawyborców wybierało jednego wyborcę (29 I 1849 rok). Spośród nich byli wybierani członkowie pierwszej izby absolutną większością głosów (12 II 1849 rok). Wybrany mógł być każdy Prusak (obywatel od pięciu lat), który ukończył 40. rok życia⁸⁶.

Ułożenie list wyborczych należało do landrata przy współdziałaniu władz komunalnych (sołtysów, wójtów, burmistrzów). Okręgi wyborcze tworzone były przez władze rejencyjne. W każdym z nich wybierano po dwóch–trzech członków (posłów) pierwszej izby (w zasadzie po jednym z każdego powiatu danego okręgu). Kadencja pierwszej izby miała trwać

⁸² J. Jasiński, *Niemiecka problematyka...*, s. 334.

⁸³ A. Ciżek, *Szlachta na Pomorzu...*, s. 269–270.

⁸⁴ Gwarantowała ona równość wobec prawa, wolność: osobistą, religii, zgromadzeń i związków, wolność przemieszczania.

⁸⁵ J. Wąsicki, *Związek Niemiecki...*, s. 267.

⁸⁶ Tamże, s. 183–184.

sześć lat⁸⁷. W tej izbie znalazł się, reprezentujący powiat sławieński, konserwatysta hrabia Max von Schwerin, który zasiadał też w poprzednim Pruskim Zgromadzeniu Narodowym (V–XI 1848 rok)⁸⁸. Z okręgu lęborsko-bytowsko-słupskiego wybrany został Karl Friedrich von Denzin, urodzony w Sławnie (1800 rok), właściciel rodowych dóbr w Lęborku⁸⁹.

Wybory do II izby – poselskiej (350-osobowej) były powszechne, równe, ale pośrednie (dwustopniowe). Prawyborcy, w liczbie 250, wybierali jednego wyborcę pośredniego (Wahlmann), a ci dopiero wybierali posłów. Kandydat na posła musiał mieć ukończone 30 lat. Kadencję izby poselskiej ustalono na trzy lata⁹⁰.

Rozpisanie wyborów, z wyznaczeniem daty prawyborów do II izby na 22 stycznia 1849 roku, wzmogło agitację, która w prowincji pomorskiej była nawet szersza i żywsza niż poprzednio, bowiem kierowali nią doświadczeni politycznie byli posłowie⁹¹. Do tego sejmku ponownie (po wyborach 5 II 1849 rok) dostał się kasjer Bliesener z Darłowa oraz obaj słupscy przywódcy Związku Ludowego – L. Bucher i po raz pierwszy L. Bauer⁹². Demokraci uzyskali przewagę (jedynie tymczasową, jak się okazało) w okolicach: Słupska, Darłowa, Miastka, Bytowa, Koszalina⁹³. Otwarcie przez króla pruskiego parlamentu nastąpiło 26 lutego 1849 roku.

Nowy pruski parlament, z dominującymi liberałami i demokratami w II izbie, utrzymał się zaledwie przez dwa miesiące⁹⁴. Po rozwiązaniu II izby 27 kwietnia 1849 roku ośmielona reakcja junkierska i konserwatywne mieszczaństwo się zjednoczyły. W Słupsku 27 maja 1849 roku założono Związek Wierności dla Króla i Ojczyzny⁹⁵. Niezwykle aktywny, były już, poseł L. Bauer został aresztowany w Słupsku 13 czerwca 1849 roku, a próba jego uwolnienia się nie powiodła⁹⁶.

⁸⁷ Tamże, s. 181, 183.

⁸⁸ J. Wiśniewski, *Wiosna Ludów...*, s. 160; Sch. K. 1849, Nr 20.

⁸⁹ Mann von B. (Hrsg.), *Biographisches Handbuch für das preussische Abgeordnetenhaus 1867–1918*, Düsseldorf 1988.

⁹⁰ J. Wąsicki, *Związek Niemiecki...*, s. 181.

⁹¹ J. Wiśniewski, *Wiosna Ludów...*, s. 170. Wybory posłów przez elektorów odbyły się 5 lutego 1849 roku, do I izby 29 stycznia i 12 lutego. J. Jasiński, *Niemiecka problematyka...*, s. 338.

⁹² J. Wiśniewski, *Wiosna Ludów...*, s. 171–172. Tamże czytamy, że Darlowo (a więc i powiat sławieński?) wchodziło w skład koszalińskiego okręgu wyborczego.

⁹³ J. Jasiński, *Niemiecka problematyka...*, s. 340.

⁹⁴ Konserwatystów w Izbie Deputowanych było jedynie 53. Ch. Graf von Krockow, *Bismarck...*, s. 45.

⁹⁵ J. Lindmajer, W epoce kapitalistycznej industrializacji (1807–1918), [w:] *Historia Słupska...*, s. 313.

⁹⁶ J. Wiśniewski, *Wiosna Ludów...*, s. 173–174.

Demokratyczne prawa wyborcze zapisane w konstytucji z grudnia 1848 roku anulowano. Nowa ordynacja wyborcza do II izby weszła w życie 30 maja 1849 roku. Niemal wszyscy mieszkańcy Prus płci męskiej od 25. roku życia mieli prawo głosu. Nastąpił podział wyborców na trzy klasy majątkowe, stosownie do wysokości uzyskiwanego dochodu i wymiaru płaconego podatku. Każda klasa miała głosować oddzielnie, wybierając własnych elektorów. Elektorzy, w jednakowej (w przybliżeniu) liczbie z każdej klasy, wybierali w swoim okręgu posłów do parlamentu w głosowaniu jawnym i ustnym. Taki system wyborów do II izby (poselskiej) obowiązywał do 1918 roku⁹⁷.

W kampanii przed wyborami, których druga tura (zasadnicza) odbyła się 17 lipca 1849 roku, skrajni konserwatyści wiejscy i prorządowa liberalna prawica mieszczańska w regionie śląsko-sławieńskim przystąpili do ofensywy. Tutejsi liberałowie i demokraci znaleźli się pod presją i w całkowitej defensywie. Po uwięzieniu L. Bauera zakończył swoją działalność śląski Związek Ludowy⁹⁸. W małych rzemieślniczo-kupieckich miastach Pomorza nie było jeszcze zróżnicowanych, a wytrwałych, liczniejszych i stabilnych żywiołów społecznych, jak w miastach dużych. Życie polityczne zamierało, odstąpiono od kolejnych ruchów i wieców ulicznych, rozwiązywano strażę mieszczańskie.

W takiej rzeczywistości odbyły się po raz pierwszy trójklasowe wybory. Najwyżej opodatkowana „klasa pierwsza”, stanowiąca w Prusach średnio 4% społeczeństwa z prawem głosu, wybierała taką samą liczbę elektorów jak „klasa trzecia”, licząca około 80% mężczyzn uprawnionych do głosowania. Obciążenie trzyklasowym prawem wyborczym dawało na prowincji wiejskiej przewagę właścicielom ziemskim, zapewniało (i zapewniło, a przykład powiatu sławieńskiego to potwierdza) dominację sił konserwatywnych, redukując z czasem wpływy lewicowo-liberalne.

Rząd wywierał presję na podległe sobie organy różnych szczebli (landraci), by dobierano odpowiednich kandydatów już na etapie wyborów wstępnych – elektorskich, tym bardziej w promowaniu kandydatów do ław poselskich Landtagu. Kandydatów na posłów wyłaniały komitety wyborcze złożone z miejscowych notabli: w miastach – z przemysłowców, rzemieślników, kupców, przedstawicieli wolnych zawodów, a na wsi – z wielkich właścicieli ziemskich (tzw. rycerskich i posiadaczy nierodowych majątków).

⁹⁷ J. Krasuski, *Historia Niemiec...*, s. 205; W. Czaplinski, A. Galos, W. Korta, *Historia Niemiec...*, s. 487; C. Clark, *Prusy...*, s. 441; S. Salmonowicz, *Prusy...*, s. 386 J. Jasiński, *Niemiecka problematyka...*, s. 344.

⁹⁸ J. Wiśniewski, *Wiosna Ludów...*, s. 175.

System trzyklasowej ordynacji wyborczej okazał się bardzo wrażliwy na manipulacje, ponieważ kolegia elektorskie (reprezentantów), odrębne dla każdej z trzech „klas”, w procedurze publicznego imiennego głosowania były znacznie bardziej przejrzyste i podatne na kontrolę niż ogół uprawnionych do głosowania obywateli.

Pomimo osłabienia i zneutralizowania środowisk liberalno-demokratycznych we wschodnich powiatach (miastach) prowincji pomorskiej nie wszędzie kampania i wybory przebiegły spokojnie, a ferment społeczny trwał nieraz i po 17 lipca 1849 roku. Nie tylko Słupsk jest tego przykładem. Od początku maja aż do końca lipca Bytów był kilkakrotnie przykładem pojawiających się zamieszek i ostrych starć ulicznych⁹⁹. Do ich ostatecznego stłumienia użyto oddziałów piechoty 21. Pułku Landwery w Słupsku, stacjonujących w Ustce i Darłównu. Wiadomo, że już na trasach ich marszruty do Słupska pozostawiano w każdej miejscowości podoficera i 10 żołnierzy¹⁰⁰.

Przed wyborami 17 lipca 1849 roku zakreślone zostały nowe okręgi. Rejencję koszalińską podzielono na trzy okręgi wyborcze. Powiat sławieński należał do okręgu drugiego razem z powiatem „Księstwo”¹⁰¹. Komisarzem wyborczym został landrat sławieński von Kleist, a na siedzibę okręgu wyznaczono Sianów¹⁰².

Wybory w całych Prusach charakteryzowała (ogólnie) wysoka absencja. To wynik propagandy negacji ze strony demokratów i liberałów oburzonych niedemokratycznym charakterem ordynacji. Pojawiło się zniechęcenie i znużenie często powtarzającymi się wyborami. W wielu wsiach, na przykład w powiecie miasteczkim, nieobecność przy urnach wyborczych tłumaczono intensywnością prac żniwnych¹⁰³.

Znacznie odmienne były rezultaty wyborcze widziane przez pryzmat wskaźników frekwencji. Średnia absencja dla rejencji koszalińskiej wynosiła 66% (tyle samo w rejencji szczecińskiej, 69% w gdańskiej). W Koszalinie nie głosowało 73% uprawnionych, w Kołobrzegu 59%. W Sławnie natomiast głosowało aż 66% i było to (prawdopodobnie) jedno z najwyższych prorządowych notowań nie tylko w prowincji pomorskiej, lecz także w sąsiadujących rejencjach – gdańskiej i kwidzyńskiej¹⁰⁴.

⁹⁹ O ich przyczynach i przebiegu J. Lindmajer w: *Historia Bytowa...*, s. 161–162.

¹⁰⁰ AP Kosz., Reg. K., Abt. I, Nr 2880. Kopia pisma dowództwa II Korpusu Armijnego: Stettin den 30 Juli 1849.

¹⁰¹ W 1872 roku podzielony na powiaty: kołobrzeski, koszaliński, bobolicki.

¹⁰² Amts-Blatt der Königlichen Regierung zu Köslin (dalej: Amtsblatt) 1849, Nr 29, s. 169–170.

¹⁰³ S. Salmonowicz, *Prusy...*, s. 386.

¹⁰⁴ J. Jasiński, *Niemiecka problematyka...*, s. 343–344.

Ogółem konserwatyści uzyskali w izbie poselskiej tylko nieznaczną przewagę liczebną nad obozem liberalno-demokratycznym (184 do 160 mandatów)¹⁰⁵. Nowa izba zebrała się 7 sierpnia 1849 roku. W porozumieniu z królem uchwaliła wiele zmian w konstytucji. Po ostatecznym zrewidowaniu ustawa zasadnicza została ogłoszona 31 stycznia 1850 roku. Obowiązywała do niemieckiej rewolucji listopadowej 1918 roku.

Na przełomie lat 1849/1850 mieszkańcy powiatu sławieńskiego uczestniczyli w kampanii wyborczej do tzw. Parlamentu (Reichstagu) Erfurckiego. Była to inicjatywa Prus mająca na celu zbudowanie – pod ich zwierzchnictwem – unijnego państwa niemieckiego, po fiasku koncepcji zjednoczenia Niemiec wypracowanej przez Frankfurckie Zgromadzenie Narodowe¹⁰⁶. Wybory zostały przeprowadzone według pruskiego prawa wyborczego do II izby Landtagu, zapisanego w konstytucji z 5 grudnia 1848 roku (z pewnym odstępstwem). Prawyborzy odbyły się 24 stycznia, a wybory deputowanych II izby – zwanej Izbą Ludową (Volkshause) – z datą końcową 31 stycznia 1850 roku. Inauguracyjne posiedzenie Reichstagu Unii Erfurckiej wyznaczono na 20 marca 1850 roku¹⁰⁷.

Przed wyborami do Parlamentu Erfurckiego prowincję pomorską podzielono na 12 okręgów wyborczych. Jednym z nich był okręg obejmujący powiaty: sławieński, miastecki i bytowski (komisarzem wyborczym został landrat sławieński von Kleist)¹⁰⁸. Przy tworzeniu obwodów wyborczych obowiązywały następujące kryteria: (1) gminy o liczbie ludności od 3500 wzwyż miały być podzielone na mniejsze obwody, (2) z reguły tworzone obwody liczące 1500–3499 mieszkańców, (3) gminy poniżej 1500 mieszkańców łączono w jeden obwód o ogólnej liczbie ludności do 1999, wybierały do trzech wyborców pośrednich (Wahlmänner). Jednego wyborcę wybierało średnio 500 prawyborców (w ordynacji wyborczej do Landtagu Pruskiego 250 prawyborców)¹⁰⁹. Obszar wiejski powiatu sławieńskiego został podzielony na 30 obwodów o liczbie ludności od 1500 do 2200¹¹⁰.

¹⁰⁵ W. Czapliński, A. Galos, W. Korta, *Historia Niemiec...*, s. 487 (tu błąd w dacie wyborów – jest 22 I 1849); C. Graf von Krockow, *Bismarck...*, s. 45.

¹⁰⁶ Bliżej o genezie i istocie tej idei zjednoczeniowej (Unia Erfurcka) J. Wąsicki, *Związek Niemiecki...*, s. 236–249.

¹⁰⁷ Tamże, s. 248–249.

¹⁰⁸ AP Szcz., Landratsamt Lauenburg, Nr 51: Uebersicht der Wahlkreise...; Amtsblatt 1849, Nr 50, s. 274–275.

¹⁰⁹ Amtsblatt 1849, Nr 51, s. 277 i n.; Auszug aus der Verordnung zur Ausführung der Wahlen der Abgeordneten zum Volkshause (Deutscher Parlaments), Berlin den 26. Nov. 1849 (druk); Reglement zur Verordnung vom 26. November 1849, Berlin den 4. Dez. 1849; J. Wąsicki, *Związek Niemiecki...*, s. 181.

¹¹⁰ Sch. K. 1850, Nr 1.

Kampania przedwyborcza była rozległa i prowadzona głównie przez połączone frakcje pruskiej prawicy pod hasłem „budowy zjednoczonego państwa niemieckiego” („Begründung des Deutschen Bundesstaats”)¹¹¹. W nastroju mobilizacji do masowego udziału w wyborach i poparcia owej (pruskiej) wizji polityczno-państwowej wypowiedział się prezydent rejencji koszalińskiej (August Leopold von Fritsche) w połowie stycznia 1850 roku. Oczekiwał ze strony urzędów państwowych, magistratów, władz lokalnych na wsi, duchowieństwa, nauczycieli, że użyją swego wpływu „na bliskie im otoczenie, aby unieszkodliwić dążenia przeciwników rządu” i będą „działać w takim kierunku, że nikt nie uchyli się od udziału w wyborach”¹¹². W istocie uczestnictwo w tych wyborach nie było zbyt powszechne, ponieważ lewica polityczna skutecznie temu przeciwdziałała¹¹³. Do parlamentu zostali wybrani między innymi Karl Friedrich Denzin (ur. w Sławnie w 1800 roku) i Werner Ludolf E. von Selchow (ur. w Gdańsku w 1806 roku, landrat powiatu lęborskiego 1845–1851)¹¹⁴.

Zgodnie z zapisem konstytucji Królestwa Pruskiego (31 I 1850 rok) dwuizbowy parlament otrzymał nazwę Pruskie Zgromadzenie Krajowe (Preussische Landtag)¹¹⁵.

Właściwie aż do połowy lat 60. XIX wieku nie zostały na trwałe ustalone okręgi wyborcze dla repartycji miejsc najpierw do Pruskiego Zgromadzenia Narodowego, następnie do dwuizbowego Landtagu Pruskiego, wyłanianych na podstawie ordynacji wyborczej z 8 kwietnia i 6 grudnia 1848 roku oraz 30 maja 1849 roku. Konstytucja z 31 stycznia 1850 roku takich szczegółowych zapisów (wykonawczych) również nie zawierała.

Powiat sławieński w latach 1848–1849 wchodził w skład okręgu (wiosna 1848 roku, styczeń–luty 1849 roku) złożonego z pięciu powiatów: sławieńskiego, bytowskiego, lęborskiego, miastecckiego i słupskiego (por. wyżej). Przed wyborami do II izby Pruskiego Zgromadzenia Krajowego w lipcu 1849 roku sławieńskie tworzyło do 1872 roku okręg z powiatem „Księstwo”, podzielonym na bobolicki, kołobrzeski i koszaliński. Z kolei z racji wyborów do Parlamentu Erfurckiego (1850 rok) wyłoniony został okręg wyborczy składający się z trzech powiatów: bytowskiego, miastecckiego i sławieńskiego. Na potrzeby wyborów kandydatów na członków

¹¹¹ Druk odezwy centralnego komitetu wyborczego prawicy (19 XII 1849 rok) inserowany AP Szcz., Landratsamt Lauenburg, Nr 51.

¹¹² Pełny tekst odezwy (Koszalin, 14 I 1850 rok) w: Sch. K. 1850, Nr 4.

¹¹³ J. Wąsicki, *Związek Niemiecki...*, s. 249. Tamże (s. 254–259) o wydarzeniach w Niemczech decydujących o rezygnacji przez Prusy z idei Unii Erfurckiej.

¹¹⁴ K.F. Denzin był właścicielem dóbr rodzinnych w Lęborku (Herrschaft Denzin), w 1861 roku uzyskał tytuł szlachecki. Mann von B. (Hrsg.) 1988.

¹¹⁵ J. Wąsicki, *Związek Niemiecki...*, s. 273–274.

izby wyższej Landtagu (Herrenhaus) utworzono okręg z powiatów: miastecckiego, sławieńskiego i słupskiego. Pierwsze wybory do tej izby, po opublikowaniu pruskiej konstytucji, odbyły się w połowie marca 1850 roku. Celem wyłonienia w procedurze wstępnej elektorów (Wahlmänner) powiat sławieński podzielono na dziewięć obwodów do głosowania¹¹⁶.

Powiaty miasteczki, sławieński i słupski to region, który na trwałe był odrębnym okręgiem wyborczym dla typowania kandydatów poselskich do Izby Panów (Herrenhaus). Został zatwierdzony w rozporządzeniu króla pruskiego dopiero 10 listopada 1865 roku¹¹⁷. Był zwieńczeniem procesu kształtowania również ram terytorialnych podziałów państwa na potrzeby wyborcze do pierwszej izby Landtagu, zapoczątkowanego jej utworzeniem w 1854 roku.

Wybory do obu izb pruskiego Landtagu, od ich początków w połowie XIX wieku, stały się dla uprawnionych prawyborców i wyborców/elektorów z ziemi sławieńskiej nieznaną, pierwszą i jedyną do 1867 roku tego typu formułą współuczestnictwa w (wyraźnie ograniczonym) ujawnianiu swoich postaw i cech zaangażowania społeczno-politycznego¹¹⁸, co nie miało w zasadzie żadnego wpływu na bieżące życie polityczne, także w regionie. Pomimo ograniczeń w ordynacji wyborczej, dalekiej od reguł liberalno-demokratycznych (por. wyżej), a co w Berlinie przeforsowały ostatecznie siłowo zwycięskie stronnictwa prawicowo-junkierskie, Prusy uzyskały jednak nowy – korzystny dla dalszego rozwoju cywilizacyjnego – system ustrojowy. Stały się monarchią konstytucyjno-parlamentarną, ale z wyraźną przewagą decyzyjną władzy wykonawczej z królem na czele. Takie rozwiązanie ustrojowo-prawne jest uważane (mimo wszystko) za najważniejsze pokłosie pruskiej Wiosny Ludów.

Praktyka nowego, legalnego sposobu wyrażania swoich postaw społeczno-obywatelskich, możliwa nawet przy obowiązywaniu ułomnej ordynacji (zwłaszcza w wyborach do II izby Landtagu), mimo wszystko uczyła, znaczną część uprawnionego do głosowania ówczesnego społeczeństwa obywatelskiego w państwie Hohenzollernów, coraz bardziej zróżnicowanej i krytycznej oceny bieżącego życia politycznego. Dzięki temu i w tym wymiarze wzrastającej świadomości oraz aktywności politycznej łatwiej przyszło w tych środowiskach przyjąć, a później zaakceptować ze zrozumieniem reguły zawarte w bardziej demokratycznej ordynacji wyborczej, dającej podstawy prawne wyłaniania i powoływania innych posłów do

¹¹⁶ Sch. K. 1850, Nr 10, s. 50–51.

¹¹⁷ V. Hoyer, *Territorial-Geschichte...*, s. 200.

¹¹⁸ Autor przygotowuje artykuł poświęcony przebiegowi i wynikom wyborów posłów do Landtagu pruskiego w okręgu sławieńsko-miasteczkim w latach 1850–1918.

gremium jednoizbowego parlamentu (Reichstagu) Związku Północnoniemieckiego (1867–1871), a następnie do parlamentu (po zwycięskiej wojnie z Francją) „pruskiej” II Rzeszy Niemieckiej (1871–1918).

Bibliografia

I. Źródła archiwalne rękopiśmienne

Archiwum Państwowe w Koszalinie

Zespół: Regierungsbezirk Köslin (Rejencja koszalińska), Abteilung I, Nr 2880.

Archiwum Państwowe w Szczecinie

Zespół: Landratsamt Lauenburg Nr 51.

Zespół: Naczelne Prezydium Prowincji Pomorskiej Nr 3765, 3766, 3768, 4918.

II. Źródła drukowane

Allgemeines Pommersches Volksblatt:

1844: Beilage zu Nr 99.

1845: Beilage zu Nr 5; Beilage zu Nr 12; Beilage zu Nr 15; Beilage zu Nr 47; Beilage zu Nr 57; Beilage zu Nr 90.

1847: Beilage zu Nr 4; Beilage zu Nr 11; Beilage zu Nr 29; Beilage zu Nr 47; Beilage zu Nr 64.

Amts-Blatt der Königlichen Regierung zu Köslin 1849: Nr 29, 50, 51.

Auszug aus der Verordnung zur Ausführung der Wahlen der Abgeordneten zum Volkshause (Deutscher Parlaments), Berlin den 26. Nov. 1849 (druk).

Beilage zu Nr 35 des „Schlawer Kreisblatt” 1848.

Extra Blatt zur Allgemeinen Preussischen Zeitung, Berlin den 18. März 1848. Inzerowany: AP Szcz., NPPP, Nr 3765.

Jahrbuch der Provinz Pommern für das Jahr 1828, Stettin 1831.

Ostpommersche Heimat. Beilage der „Zeitung für Ostpommern” 1933, Nr 3; 1935, Nr 3.

Reglement zur Verordnung vom 26. November 1849, Berlin den 4. Dez. 1849.

„Schlawer Kreisblatt”:

1843, Nr 10, 14, 19, 23, 28, 32, 36.

1844, Nr 1, 6, 10, 14, 19, 23, 28, 32, 36, 41, 45.

1845, Nr 2, 6, 14, 19, 23, 28, 32, 36, 41, 45, 49.

1846, Nr 2, 6, 10, 15, 19, 23, 28, 32, 36, 41, 49.

1847, Nr 2, 6, 12, 13, 15, 17–19, 21, 24, 28, 32, 41, 45, 49.

1848, Nr 2, 7, 14–16, 20, 24, 28, 33, 37, 41, 46, 50.

1849, Nr 1, 6, 9, 14, 19, 20, 27, 32, 36, 38, 40, 45, 49, 51.

1850, Nr 1, 4, 6, 10, 11, 15, 19, 24, 27, 32, 35, 40, 44, 48, 52.

III. Opracowania

CIŹEK A. 1998. Szlachta na Pomorzu Zachodnim w rewolucji 1848 r., [w:] *Szlachta – społeczeństwo – państwo między Warmią a Rugią w XVIII–XIX wieku*, M. Jaroszewicz, W. Stępiński (red.), Szczecin: Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku, 261–274.

CLARK C. 2009. *Prusy. Powstanie i upadek 1600–1947*, Warszawa: Bellona.

- CZAPLIŃSKI W., GALOS A., KORTA W. 1990. *Historia Niemiec*, Wrocław–Warszawa–Kraków: Ossolineum [wyd. 2].
- DOMBROWSKI H. 1938. Soziale Verhältnisse und Einrichtungen in alter und neuer Zeit, [w:] *Der Kreis Rummelsburg. Ein Heimatbuch*, Stettin: Verlag Leon Sauniers Buchhandlung, 493–509.
- ENGELMANN B. 1984. *Prusy. Kraj nieograniczonych możliwości*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- GRĘŻLIKOWSKI Z. 1967. Miasto w schyłkowym okresie feudalizmu i narastania stosunków kapitalistycznych (1807–1850), [w:] *Dzieje Koszalina*, B. Drewniak, H. Lesiński (red.), Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 175–179.
- HOYER V. 1868. *Territorial-Geschichte und statistische Beschreibung des Cösliner Regierungsbezirks, Cöslin: die Königliche Geheim Ober-Hofbuchdruckerei in Berlin*.
- IHNATOWICZ I., BIERNAT A. 2003. *Vademecum do badań nad historią XIX i XX wieku*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN [wyd. 2].
- JASIŃSKI J. 1996. Niemiecka problematyka polityczna i narodowa, [w:] *Historia Pomorza*, G. Labuda (red.), t. III: 1815–1850, cz. 2: *Zagadnienia polityczne, narodowościowe i wyznaniowe*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 5–52.
- JASIŃSKI J. 1996. Wiosna Ludów, [w:] *Historia Pomorza*, t. III: 1815–1850, G. Labuda (red.), cz. 2: *Zagadnienia polityczne, narodowościowe i wyznaniowe*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 271–360.
- KRASUSKI J. 2004. *Historia Niemiec*, Wrocław–Warszawa–Kraków: Ossolineum [wyd. 2].
- KROCKOW VON C. 1998. *Bismarck. Biografia*, Warszawa: Wydawnictwo Magnum.
- LINDMAJER J. 1981. W epoce kapitalistycznej industrializacji (1807–1918), [w:] *Historia Słupska*, S. Gierszewski (red.), Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 253–328.
- LINDMAJER J. 1998. Bytów w okresie przemian ustrojowo-prawnych i społeczno-gospodarczych Prus (1815–1918), [w:] *Historia Bytowa*, Z. Szultka (red.), Bytów: Prasowe Zakłady Graficzne w Koszalinie, 157–257.
- MANN VON B. (Hrsg.) 1988. *Biographisches Handbuch für das preussische Abgeordnetenhaus 1867–1918*, Düsseldorf: Droste Verlag.
- ROSENOW C. 1980. *Chronik der Hansestadt Rügenwalde in Pommern*, Rottenburg: Selbstverl.
- ROSENOW C. 1989. Rügenwalde an der Ostsee, [w:] *Der Kreis Schlawe. Ein pommersches Heimatbuch*, Bd. 2: *Die Städte und Landgemeinden*, M. Vollack (Hrsg.), Husum: Husum Druck und Verlags-Gesellschaft, 687–698.
- SALMONOWICZ S. 1987. *Prusy. Dzieje państwa i społeczeństwa*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- SCHULZE H. 1999. *Niemcy. Nowa historia*, Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- STĘPIŃSKI W. 1987. Stowarzyszenia liberalne i demokratyczne w Szczecinie w 1848 i na początku 1849 r. (cz. 1), *Materiały Zachodniopomorskie* 33: 255–326.
- STOEBBE A. 1898. *Chronik der Stadtgemeinde Schlawe i. Pom.*, Schlawe: H. Moldenhauer & Sohn.
- WAWRYKOWA M. 1980. *Dzieje Niemiec 1789–1871*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- WAŚICKI J. 1989. *Związek Niemiecki i Druga Rzesza Niemiecka 1848–1914*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- WEHRMANN M. 1906. *Geschichte von Pommern*, Bd. 2, Gotha: Verlag Friedrich Andreas Perthes.
- WIEŁOPOLSKI A. 1965. *Ustrój polityczny Pomorza Zachodniego w XIX wieku*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.

- WIŚNIEWSKI J. 1961. Wiosna Ludów na Pomorzu Zachodnim, [w:] *Szkice z dziejów Pomorza*, G. Labuda (red.), t. III: *Pomorze na progu dziejów najnowszych*, T. Cieślak, G. Labuda, S. Hoszowski (red.), Warszawa: Książka i Wiedza, 131–179.
- ZADDACH C. 1911. Zur Geschichte des Regierungsbezirks Cöslin in den Jahren 1847 und 1848, *Monatsblätter* 12(3): 33–39.

Die gesellschaftliche und politische Situation auf Schlawer Gebiet in den Jahren 1845–1850 (auch Vorfälle in Rügenwalde 1848)

Z u s a m m e n f a s s u n g

Im Artikel werden nicht nur alltägliche gesellschaftlich-politische Themen erläutert, sondern auch außergewöhnliche. Sie stammen aus verschiedenen Quellen, z.B. aus Regionalzeitungen jener Zeit, wissenschaftlicher Fachliteratur und bisher unbekanntem Archivalien.

Der ausgewählte Zeitraum von 5 Jahren zeigt zum ersten Mal bezeichnende Symptome einer kommenden neoabsolutistischen Regierungskrise des Königreiches Preußen, aber auch Erneuerungen durch Einführung liberaler Staats- und Gesellschaftsformen. Der abschließende Effekt dieser neuen Vorschläge war die Einführung der Verfassung vom 31. Januar 1850 (nach der Berliner Märzrevolution 1848). Das Datum 31.01.1850 bestimmt den Wendepunkt der Erwägungen des genannten Artikels. Mit ihnen begannen neue politische und gesellschaftliche Reformen in Preußen, die ab dem Völkerfrühling 1847/1848 und nach der Märzrevolution 1848 in Berlin geplant waren. Sie waren mit der Provinz Pommern verbunden, mit Kreis Schlawe, mit den Städten Schlawe und Rügenwalde. Jedoch vor allem sollte die politisch interessierte Bevölkerung Rügenwaldes mit dem Problem eines vereinten Deutschlands bekanntgemacht und für das Programm Kleindeutschland zusammen mit Preußen, nicht mit Österreich, gewonnen werden. Den Städten hatten sich Großgrundbesitzer, adlige Junker und freie begüterte Bauern angeschlossen. Die Städte Schlawe und Rügenwalde blieben noch lange königstreu, trotz Fehlen jeglicher Zensur gab es keine breite Agitation. Die liberale politische Gesinnung lag noch in den Windeln. Die 1847 durchgeführten Straßendemos waren nicht politischer Natur, sondern mit steigenden Lebensmittelpreisen, vor allem Kartoffeln und Roggen (Brot).

Der Autor hat visuelle Preisbilder (1843/1844 bis 1850) für den Verkauf von Roggen, Weizen, Gerste, Hafer und Kartoffeln zusammengestellt. An ihrem Beispiel sieht man die negative „Revolution“ der Preissteigerung, die eine generelle Armut hervorgerufen hatte, durch die dann die Straßenrevolten entstanden, die sog. „Kartoffelrevolution“.

Ein ausführlicher Artikel berichtet über spezifische Vorkommen im Rügenwalder Hafen am 22. Juli 1848, an dem zig Hafenarbeiter teilnahmen. Sie weigerten das Verladen von Roggen auf ein norwegisches Schiff und drohten, es zu versenken. Zur Abwehr wurde die städtische Bürgerwehr eingesetzt, es gab Verletzte.

Der Meinung des Autors zufolge, war es keine politische Aktion, sondern ein Appell an den preußischen König, kein Getreide ins Ausland auszuführen, vor allem nicht in Länder mit verschärften diplomatischen Verbindungen wie Preußen mit Schweden.

Fundacja „Dziedzictwo” powstała w 1991 roku w Sławnie. Jej celem jest szeroko rozumiana ochrona zabytków archeologicznych ziemi sławieńskiej, a także ochrona krajobrazu kulturowego, którego częścią jest dziedzictwo archeologiczne. Działalność Fundacji polega na finansowaniu i organizacyjnym wspieraniu badań naukowych, publikowaniu i upowszechnianiu wyników tych badań, wspomaganie działalności konserwatorskiej, współpracy z władzami lokalnymi w aktywnej ochronie dziedzictwa kulturowego i włączaniu go w życie społeczne mieszkańców, prowadzeniu działalności popularyzującej zabytki i krajobraz kulturowy oraz uczestnictwo w procesie wychowania dzieci i młodzieży z położeniem nacisku na kształtowanie świadomości historycznej i szacunku dla świadectw przeszłości.

Od 2002 roku Fundacja wydaje serię pn. „Historia i kultura ziemi sławieńskiej” podejmującą problematykę procesów historycznych, kulturowych i przyrodniczych kształtujących przeszłe i współczesne oblicze ziemi sławieńskiej. Wszystkie publikacje Fundacji Dziedzictwo dostępne są na stronie: www.archeo.edu.pl/dziedzictwo

* * *

Fundacja „Dziedzictwo”
ul. Mielczarskiego 7/5, 76-100 Sławno
www.archeo.edu.pl/dziedzictwo

ISBN: 978-83-957115-2-7

